

ԱՐԽԵՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՆԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏԻՆՐԲՈՒԹԵԱՆ

ՓԱԿՈՒՄՆ ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՏԱՐԻՈՅ

ԺԵ. ԴԱՐԱԴԱՐՁԻ ՆԱՀՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ ՎԱՐԲԱՆԱՆՅ ՉՕՐԱՎԱՐԱՅՆ ՄԵՐՈՅ

ՀԱՋԱՐ ԵՐԵՍՈՒՆ ԵՒ ՎԵՅ ՎԿԱՅԻՅՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ-ԻՋ ՏԱՐԻ

1952

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

երես

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

— Վարդանանց Դիւցազնամարտ (Նոթեր հազար հինգհարիւր տմեակին առթիւ). 49

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

— Աղօթքը եւ անոր ազդեցութիւնը մեր ապրած
կեանքին վրայ. ԴՐ. Ա. ԽԱՐԱԶԵԱՆ 54

ԲԱՆԱՍՏԵՂՃԱԿԱՆ

— Վարդանի Սիրքը. ԵՂԻՎԱՐԴ 58

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Վարդանանց պատերազմի մանրանկարներ. ԽԻՐԱՐՓԻ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ 62

ԿՐՕՆԱ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Աւսումնասիրութիւն մը Մաղափայի
Դրբին շուրջ. ԱՆՈՒՇԱԴԱՆ ԱՐՂ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ 66

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ

— Նուէր՝ Տ. Եղիշե Ա. Արք. Տէրտէանի (Եղիվարդ)
(Փոխան շնորհաւորանքի). Ն. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ 69

Ս. Վարդանանց Դիւցազնամարտի 1500-ամեակի փակման հանդիսութիւններ. 74

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

- Հեռագիրներ. 79
- Եկեղեցական-Բեմականք. 80
- Պատշոնականք. 80

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 15

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

"SION", an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԶ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1952

≡ Մ Ա Ր Տ ≡

ԹԻԻ 3

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ԴԻԻՑԱԶՆԱՄԱՐՏԸ

(ՆՕԹԵՐ ՀԱԶԱՐ ՀԻՆԳՀԱՐԻՒՐ ԱՍԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ)

Անցնող տարուան ընթացքին, համաձայն Ամենայն Հայոց Հայրապետի հրահանգին, ավիււոքի բոլոր հայաշատ կեդրոններուն մէջ սրտագին խանդավառութեամբ տօնուեցաւ Վարդանանց դիւցազնամարտի հազար հինգ հարիւր ամեակը: Հակառակ տասնհինգ դարերու անշրպեալին, Վարդանանց սխրագործութեան հմայքն ու ոգին կը մնայ նոյն Հայ ժողովուրդին համար ինչպէս երէկ՝ այնպէս ալ այսօր:

Վարդանանց Գոյամարտը ռազմագիտական տեսակէտով չէ որ մեծ կը մնայ մեր պատմութեան մէջ: Մեր պատմութիւնը ունի շատ աւելի յաջող ու հերոսական ճակատամարտներ, որոնք իրենց սխրագործութիւններով կը զերազանցեն յաճախ Աւարայրի հերոսամարտը: Հետեւաբար իբրեւ հայրենասիրական և հերոսական շարժում անիկա մինակը չէ մեր պատմութեան մէջ, սակայն այն ոգին և ոյժը որ ներշնչումը եղաւ ժամանակի հայութեան, զուրկ քաղաքական անկախութենէ և կիսուած երկու կայսրութեանց միջև, տնտեսապէս խիստ քաւարար, առանց դասակարգի և սեռի խտրութեան Աւարայրի դաշտը իջաւ, ցցուելու համար Սասանեան անեղ ուժին դէմ, կը մնայ անհաւասար և զերազանց մեր գոյամարտերու շարքին մէջ:

Այդ ոյժը հայուն հաւատքն էր: Վարդանանց Պատերազմը իրապէս հաւատքի, կրօնի ի խնդիր մղուած պատերազմ մըն էր, — Պայքար մը որուն զրդիչ ոյժը իր մէջ կ'ամփոփէր ժամանակի հայութեան զերազանցապէս կրօնական ոգին. և զործն էր առաւելաբար հոգիի մարդերու, հայ կղերին, որոնք մեր ազգին հոգեկան կեանքը իրենց երակներուն մէջ հոսեցուցին և եղան պաշտպան ու խորհուրդը անոր, ինչպէս հոգեկան այնպէս ալ ֆիզիքական իր զոյւթեան:

Ե. դարու եկեղեցականութիւնը բացառիկ համաստեղութիւն մը չէ, հակառակ իր արդիւնաւորած մեծ գործին, տնիկա շարունակութիւնն է այն ոգին

որ մեր եկեղեցիին է եղած, իրրև մեր պատմութեան երազի, իմաստութեան և զոհաբերութեան խորհրդանիշը: Լուսաւորչի Տունը, Ոսկեդարու սերունդը, Պահլաւունիք և անոնց յաջորդները մեր ժողովուրդին փառքն ու խղճմտանքը կը կազմեն:

Աւարայրի ճակատամարտը Ղևոնդեանց հոգեմարտն է առաւելաբար: Ղևոնդն ու իր հոգեկիցները ողին ու սլաքը կը կազմեն այդ շարժումին: Աշտիշատի ժողովէն սկսեալ մինչև մողերու ջարդը, մինչև Աւարայրի նախընթացը և դատաստանն ու կատարածը, հայ կղերը ծրագրող, յառաջ մղող և փաստարկող ոյժն ու զօրութիւնն է, և Ղևոնդ անկեղծիք արտայայտիչը այդ ողիին: Անոր համար մի գարմանաք որ ամբողջ երկիր մը իր բանակովն ու դասակարգերով երէցի մը հմայքին ու կամքին համաձայն շարժի, վասնզի ան ողին ու ձայնն է իր ժամանակին:

Շնորհիւ լուսաւորչահաստատ քրիստոնէութեան և թարգմանիչներու զրահան ու մտաւոր ժառանգութեան, հայ ժողովուրդին համար քրիստոնէութիւնը նշանակն ու պահպանակն էր այն բոլոր հոգեկան արժէքներուն, որոնցմով ազգի մը կեանքը կը հիմնաւորուի և կը մշտնջենաւորուի: Ուրանալ այդ հաւատքը՝ պիտի նշանակէր թողուլ դարերու քաղաքակրթիչ ճիգերով ձեռք բերուած ոյժը: Բաժնուիլ այդ հաւատքէն՝ պիտի նշանակէր բաժնուիլ իր գոյութիւնը իմաստաւորող ազգակէն աւելին՝ ազգային-հոգեկան կառոյցէն: Կրօնքն ու ազգութիւնը միութեան մը վերածուած էին եւ. դարու հայութեան համար, Վարդանի և Ղևոնդի առաջնորդութեամբ հայ քրիստոնեան էր որ Աւարայր կ'երթար իր ապրելու իրաւունքը իր արիւնով գնելու, հաստատելու և նուիրականացնելու համար զայն:

Վարդանանց հերոսամարտը միւս կողմէն ազատութեան ի խնդիր մղուած կռիւ մըն էր, ազատութիւնը անհատի հողեր կեանքին: Առանց հոգեկան այս ազատութեան, ժողովուրդի մը քաղաքական ազատութիւնը խարուսիկ երևոյթ է միայն, վասնզի ազատ անհատներու հաւաքականութեան վրայ հիմնուած ազգային ազատութիւնն է միայն որ բան մը կրնայ արժեկ, տեսականացնելու համար ցեղային անկախութեան ողին սերունդներու կեանքին մէջ:

Վարդանանց հերոսամարտը աւետարանով լուսաւորուած ազգի մը խղճմտանքին հանդիսաւոր վկայութիւնն էր: Եթէ Վարդանանց սերունդը եւ. դարուն չկարենար տալ իր հաւատքին հանդիսաւոր ու արիւնոտ այդ վկայութիւնը, գուցէ տասնհինգ դար առաջ արդէն կորսնցուցած ըլլար իր գոյութեան իրաւունքը: Գիտակցօրէն պէտք է ընդունինք, ինչպէս երէկ այնպէս ալ այսօր, թէ այդ դիւցազնամարտով շահուած հոգեկան ու բարոյական ազատութեան կը պարտինք մեր ազգային ու կրօնական կեանքը:

Գիւցազնական այդ նահատակութենէն ետքն էր որ Տիգրանի արքունիքը սկսաւ խորհիլ թէ անկարելի պիտի ըլլար իր քաղաքականութիւնը գործադրել հայ ժողովուրդին վրայ: Յազկերտի յաջորդները եթէ ժամանակուան մը համար փորձեցին շարունակել կրօնական ճնշումին ահապորձը, սակայն անիկա այլևս կորսնցնել սկսած էր իր թափը, և երեսնամեակ մը վերջ պիտի հանդէր նուարասակի դաշնադրութեան, որ իրական արդասիքն էր Վարդանանց դիւցազնամարտին:

Վարդանանց հերոսամարտը իր ազգային փրկարար արժեքէն զատ, ունի նաև միջազգային հանգամանք և նշանակութիւն: Հայաստանը իբրև քրիստոնէութեան պաշտպան ասպետ և կարմիր պահակ, կը փրկէր այս կերպով նաև Բիւզանդիոնն ու Եւրոպան, ծառանալով Յագիերտի համաիրանական ծրագրին դէմ, որ նպատակ ունէր մազդէական կրօնը տարածելու նախ փոքր Ասիոյ ժողովուրդներուն մէջ և ապա անոնցմով զօրացած հաշուեյարդարի ենթարկելու համար քրիստոնեայ Բիւզանդիոնը, որ լքուած արդէն իր արևմտեան ուժերէն, դիւրին որս կրնար դառնալ Իրանի փառասիրական ձգտումներուն: Այս տեսակէտով նկատի առած, Վարդանանց Գոյամարտը ոչ միայն մեր՝ այլ բովանդակ քրիստոնեայ աշխարհի մեծագոյն սխրագործութիւններէն մին է:

*

Երբ կը կենանք 451 թուականին առջև, իբրև ճակատագրական դարձակէտ մը մեր և բովանդակ քրիստոնէական աշխարհի համար, չենք կրնար համեմատութեան չրերել զայն Քաղկեդոնի ժողովին հետ որ կը զուգադիպէր նոյն այդ օրերուն:

Հռովմի Եկեղեցին իր Քահանայապետի շրջաբերական թուղթով, 1951ը Քաղկեդոնի ժողովին 1500 ամեակը կը յայտարարէր, իւրայատուկ լուսաբանութիւններ տալով այդ ժողովի շնորհիւ սահմանուած քրիստոսաբանական վարդապետութեան շուրջ, զրուատելով Լևոն Պապն ու իր Տոմարը, չմոռնալով ուժգնօրէն յանձնարարելու և հռչակելու Հռովմի Աթոռին գերակայութիւնը, և հրաւիրելու արեւելեան «մոլորեալ» եկեղեցիները որ զան միանալու միտի վէմին, Հռովմէական Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ:

Նոյնպէս Երուսաղէմի Յոյն Օրթոտոքս Պատրիարքութիւնը անցնող տարւան ընթացքին, հանդիսաւոր կերպով տօնախմբեց իր Պատրիարքական Աթոռի սկզբնաւորութեան և հաստատման 1500 ամեակը Սուրբ Երկրին մէջ:

Երբ համեմատութեան դնենք նոյն թուականին զուգադիպող այս Իւրադարձութիւնները և անոնց բարոյական ու քրիստոնէական արժեքը, Սրբոց Վարդանանց դիւցազնամարտը, վասն Կրօնի և Հայրենեաց, կը մնայ անհամեմատելիօրէն գերազանց:

Աթոռամոլութեան և գերակայութեան սնոտիքին քով, որոնք Քաղկեդոնի ժողովը կրկէսի վերածեցին, կը բացուի մեր աչքերուն առջև հաւատոյ խոստովանութեան և զայն արիւնով յայտարարելու և նուիրագործելու ասպարէզը, Աւարայրի դաշտը:

Աւարայրը այս տեսակէտով ռազմավայր մը չէ լոկ, արիւնը չէ անոր զաղտնիքը, անիկա գերազոյն ու հոգեկան ինչ մը ունի զմեզ երկնքին տանելու, անոր խորհուրդին խառնելու համար: Աւարայրի կարմիր շարանը, հերոսներու շարան մը չէ միայն, այլ սուրբերու, այսինքն մարգերու՝ որոնք աւելի մօտ են երկնքին, և որոնք Ղևոնդ երէցի բերնով կրնան յայտարարել դահլիճի սուրբին դէմ կանգնած, «Ընաւ չենք վախնար ոչ քու ահազին և ահաւոր սպառնալիքներէն և ոչ ալ այն դառն մահէն, զոր պիտի բերես մեր վրայ»:

Մարմնական կռիւ մը չէ այն ինչ որ իրականութիւնը կազմեց Սւարայրի, այլ հոգեւոր առաքինութեան մեծագործութիւն մը, ինքզինքը իրագործելու կերպ մը, տալու համար իր զուլիս զործոցներէն մին՝ արիւնի զեղեցիկ քերթուածի մը մէջ: Սուանց այդ արիւնին և հերոսութեան, պատմութիւնն ու կեանքը կը դադրին իրենց իրական իմաստէն: Հոգեղէն տարրին զերազանցութիւնը, անոր պաշտամունքն է որ վեր կը բռնէ ժողովուրդները: Մենք բարեբախտաբար եղած ենք մին այն ժողովուրդներէն՝ ու մարմնէն աւելի հոգիին սպասն ենք ըրեր մեր պատմական բովանդակ կեանքի ընթացքին:

Պատահամբ չէ որ մենք առաջին քրիստոնեայ ժողովուրդը եղանք և զէնք վերցուցինք քրիստոնէութիւնը պաշտպանելու համար: Նիւթականն ու դերբնականը հակադիր մարդեր մնացին միշտ հայ հոգիին թէ իր պատմութեան և թէ իր զրականութեանը մէջ: Սւարայրը հոգեկանին յաղթանակն է մարմնականին վրայ, ուր մարտնչողները կը դառնան սուրբեր: Սւարայրի զոյամարտը գիտակից մանով մեռնելու կռիւ մըն էր:

Քաղկեդոնը. — հոն աթոռամոլութեան և զերակայութեան նախանձախնդրութիւններու և փառասիրութիւններու ի հաշիւ, պիտի խեղաթիւրուէին ոչ միայն հոգիի ու հաւատքի հարազատ վկայութիւնները, այլ տրտում սուրբութեան և ճամարտակ հրամանակարգերու պիտի յանգէին շուրջ մէկ ու կէս դարու զինով շահուած քրիստոսաբանական և վարդապետական արժէքներն ու իմացումները:

Հայ եկեղեցին առաջին օրէն մերժած է Քաղկեդոնի ժողովը և Քրիստոսի աստուածամարդութեան մասին Լևոնեան «Երկու բնութիւն ի միում անձնաւորութիւն» բանաձեւը և հաստատ մնացած է նախկին Կիւրեղեան «Մի բնութիւն բանին մարմնացելոյ» ուղղափառ բանաձեւին վրայ: Լևոնեան բանաձեւին նկատմամբ թոյլատու գտնուողները կամ զայն ուղղափառ նկատողները կը կարծեն թէ ան նոյն իմաստն ունի Կիւրեղեան բանաձեւին հետ, զոր տարբեր դարձուածքով մը «Միութիւն բաղկածեալ յերկուց» կը մեկնեն, մին միւսին յետադարձ ընթերցում նկատելով, կամ Քաղկեդոնականը՝ բացատրողական ձեւ Եփեսոսականին: Դժուար է ընդունիլ որ այդ երկու բանաձեւերը նոյն իմաստը կարենան ունենալ և կամ Քաղկեդոնականը բացատրուած ձեւ Եփեսոսականին, երբ ինք նախ բացատրութեան կը կարօտի: Արդարեւ առանց բացատրութեան, Քաղկեդոնի բանաձեւը լիովին նետտորական է, իսկ բացատրուելէն վերջ, մեղմացած նետտորականութիւն կը բուրէ:

Մեր եկեղեցւոյ դաւանանքը, ինչպէս և նախնի քրիստոնեայ հարց ուսուցումը այս մասին, կը մերժեն երկուութիւնը յետ միաւորութեան, հետեւաբար «երկու» բացատրութիւնը միայն իբրեւ մեկնութիւն թոյլատրելի է զործածել, բայց ոչ իբրեւ դաւանանքի էական արտայայտութիւն՝ բանաձեւի մը մէջ, ուր «միութիւն» բառն ու իմացքն է որ պէտք է զերակչուէ: Եւ «մի բնութիւն» կ'ըսենք՝ «յաղազս անբաժանելի և անճառ միութեան բանին և մարմնոյն», որովհետեւ մեր եկեղեցւոյ դաւանածն է ըստ ամենայնի միութիւն, «մի անձն, մի դէմ և միաւորեալ մի բնութիւն»: Հայ եկեղեցին կ'ընդունի աստուածորդին իբրեւ կատարեալ Աստուած և իբրեւ կատարեալ մարդ, ուր իւրաքանչիւրին յատկանիշերը զիրար կ'ամբողջացնեն:

Քաղկեդոնի բանակները, պահելով «երկու բնութիւն» բացատրութիւնը յետ միաւորութեան, ամենէն նպաստաւոր մեկնութեամբ իսկ երկու բնութեանց անշատ զոյութիւնը միայն կը հասկցնէ, իւրաքանչիւրը անշատօրէն ըստ իր յատկանիշերուն զործող և անշատօրէն ենթակայ: Ըստ Լևոնի Տոմարին, Քրիստոսի անձին մէջ թէև աստուածային և մարդկային բնութիւնները միացած են, սակայն իւրաքանչիւրը իրեն յատուկ դերը կը կատարէ, Աստուածը՝ աստուածութիւն կ'ընէ, մարդը՝ մարդութիւն: Այս է պատճառը որ մենք կը մեղադրուինք Քաղկեդոնականներէն, որ ի դէմս Որդւոյն երգուած Սուրբ Աստուածին վրայ «որ խաչեցար» կ'աւելցնենք: Թող թէ Քրիստոնէական զաղափարի հիմնական տեսակէտէն նկատի առնելով հարցը, եթէ նոյն աստուածամարդը չէ խաչուողը, մեռնողն ու յարութիւն առնողը, ո՞ւր կը մնայ ուրեմն փրկագործութեան և Յարութեան խորհուրդը, որոնց վրայ կը կանգնի բովանդակ Քրիստոնէական կրօնը:

Ճիշդ չէ հետեւեալ ըսել թէ եփեսոսի և Քաղկեդոնի բանաձևներուն տարբերութիւնը ձևական է, և թէ, ինչպէս սովոր են ընդհանրապէս բացատրել, հայերը չնդունեցին Քաղկեդոնական բանաձևը որովհետև ո՛չ թէ սկզբունքով հակառակ էին, այլ պարզապէս որովհետև «երկու բնութիւն»ը նեստորականաց բանաձևին հետ չփոթութիւն առաջ կը բերէր: Իրողութիւնը այն է որ մեր եկեղեցին չէ ընդունած Քաղկեդոնի դաւանանքը, իր բանաձևով, որովհետև զայն ուղղափառ չէ գտած և իրաւացիօրէն կը կասկածէր ժողովի մը որուն մէջ ուղղափառութեան աւանդապահ և ախոյեան Դիոսկորոս մը կը դատապարտուէր ու թէոգորիտի նման բանադրուած յայտնի նեստորականներ կը յաղթանակէին:

Քաղկեդոն և Աւարայր, իբրև ուղի և զործ, երկու տարբեր հասկացողութիւններ և քաղաքակրթութիւններ է որ կը յատկանշեն, և զէպքերու դասաւորումի արդիւնք չէ անոնցմէ մին միւսը չկարենալ ըլլալը:

Քրիստոնէութիւնը, Հռովմի ձեռքին մէջ, փոխանակ մեղմացնելու հին աշխարհի քաղաքակրթութեան անկման հետեւանքները, ընդհակառակն այդ անկումը աւելի աղէտալի դարձուց մարդկութեան համար, ստեղծելով տասն հինգ դարերու Եւրոպայի խաւարը, որուն մէջ տուայտեցան Եւրոպական ժողովուրդները:

Հայ ժողովուրդին համար, ընդհակառակ, Քրիստոնէութիւնը Հայ եկեղեցւոյ միջոցաւ ստեղծել տուաւ հայ զիրը, հայ դպրութիւնը, պահեց հայ աւանդութիւնը, հաստատուն հիմքու վրայ դրաւ հայ լեզուն, վերջապէս ապահովեց այն ամէնը, որ ազգութեան մը անհրաժեշտ տարրերը կը կազմեն:

Եթէ Քրիստոնէական եկեղեցիներու միջև միութիւն պիտի հաստատուի, ինչ որ խիստ ցանկալի է, այդ պէտք է ըլլայ, փոխադարձ յարգանքի, իրաւունքներու ճանաչման, սահմաններու անբռնաբարելիութեան հիման վրայ: Այլապէս մենք Աւարայր և ուրիշներ Քաղկեդոն կ'երթան, իւրաքանչիւրը իր ողիին համաձայն դիմաւորելու և ապրեցնելու իր հաւատքը:

ԿՐԹՆԱԿԱՆ**Ա. Ղ. ՕԹՔԸ****ԵՒ ԱՆՈՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ****ՄԵՐ ԱՊՐԱԾ ԿԵԱՆՔԻՆ ՎՐԱՅ**

Գ.

Բ. Ի՞նչ է աղօթքին ազդեցութիւնը մեր ապրած կեանքին վրայ:

1. Աղօթքը կը փոխէ մեր մտքի ու սրտի խոռովեալ վիճակը: Կեանքը օրօրոցէն մինչև զերեզման ցաւի ու տառապանքներու երկար շղթայ մըն է: Կեանքի գոյամարտին մէջ մարդիկ երբեմն կը յաղթեն, և երբեմն կը յաղթուին: Երբոր յաղթեն իրենց սրտէն գոհունակութիւն կը բղխի, երբոր յաղթուին մխիթարութեան ու կազդուրումի պէտք ունին: Ամէն պարագայի տակ սակայն կարիքը կը զգան սրտակից մէկու մը, որուն բանալով իրենց միտքն ու սիրտը հոգեկան սփոփանք գտնեն: Անհաւատը կը խարխափի խռովեալ պարագաներու ներքեւ մութի ու անյուսութեան ովկիանին մէջ: Բայց հաւատացեալը աղօթքի միջոցաւ իսկոյն Աստուծոյ կը մօտենայ և կը ստանայ անկէ նոր ներշնչում, սփոփանք և հոգեկան անդորրութիւն, որքան ալ իր միտքն ու սիրտը սաստկապէս ալեկոծեալ ըլլան կեանքի վիշտերու անմիջական ազդեցութեան ներքեւ:

Զկայ մարդկային կեանքի մէջ ծանր վիշտ մը, անբուժելի վէրք մը, և կամ անփոխարինելի կորուստ մը, որուն յառաջ բերած մտքի ու սրտի ալեկոծումին առթիւ Աստուած կարող չըլլայ մեղ մխիթարելու ու խաղաղեցնելու, երբոր զգանք անոր ներկայութիւնը մեր մէջ և խոնարհինք անոր կամքին առջև: Յիսուս՝ երբոր Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ, մահուան ստուերին ներքեւ կը գտնուէր, խոնարհեցաւ անոր կամքին առջև ու ըսաւ, ո՞վ հայր, «Ոչ թէ իմ, հապաքու կամքդ ըլլայ», իսկոյն ու-

ժեղացաւ ներքնապէս և կրցաւ տոկալ զինքը դիմաւորող խաչի զոհարեցութեան: Այս խօսքը ըսած ատեն, Յիսուսի ճակատէն «Քրտինքը արեան մեծ կաթիլներով կը թափէր դետին» (Ղուկ. Խ. 44): Բայց դարձեալ առանց ընկճուելու կրցաւ գոհունակ օրտով դիմաւորել մահը, շնորհիւ իր հօրը ներկայութենէն իր ստացած հոգեկան ոյժին ու կազդուրման: Աղօթքը այսպէս ոչ միայն Յիսուսի միտքը անդորր ու սիրտը խաղաղ պահեց կեանքի ամենածանր տառապանքներու ներքեւ, հապա նաև ի վիճակի ըրաւ զինքը մխիթարելու և քաջալերելու իր աշակերտները որ չի գայթակղին ու չի յանձնուին յուսահատութեան ալիքներուն:

Ըստ Բօլանտ Հիլի, «Աղօթքը շունչն է վերստին ծնած հոգիին: Զկայ քրիստոնէական կեանք առանց աղօթքի: Հաւատքը պահողը քրիստոնեային մէջ աղօթքն է, նոյնպէս մտքի ու սրտի անդորրութիւնը կ'ապահովուի ջերմեռանդ աղօթքով: Քրիստոնեայ հաւատացեալը աշխարհի ծանրածանր հոգերու ներքեւ որքան ալ շատ խռովեալ ըլլայ, կրկին կրնայ շուտով կազդուրուիլ ու խաղաղիլ, բայց անհաւատը իր ամենաերջանիկ նկատուած վայրկեաններուն մէջ իսկ զուրկ է այն ներքին խաղաղութենէն որ երկինքէն կուգայ, ու վեր է ամէն մտքէ ու երեակայութենէ: Ինչպէս անօթի մէկը կերակուրէն սնունդ ստանալով գոհացում կը գտնէ, ծարաւի մը ջուր խմելով իր ծարաւը կ'անցնէ, նմանապէս հոգիով ընկճուած ու կեանքի վիշտերով բեռնաւորուած մարդը աղօթքի միջոցաւ Աստուծոյ ներկայութեան մէջ մնալով կը կազդուրուի ու կը նորոգուի ներքնապէս:

Յիսուսի խոստումն է այս, «Խնդրեցէք ու ձեզի պիտի տրուի, փնտռեցէք և պիտի գտնէք, զուրը զարկէք ու պիտի բացուի» (Մատթ. Է. 7): Իսկ ուրիշ առիթով մը կ'ըսէ, «Եթէ զուք իմ մէջն կենաք, և իմ խօսքերս ալ ձեր մէջը կենան, ինչ որ ուզէք ու խնդրէք պիտի տրուի ձեզի» (Յովհ. Ժ. 7):

2. Աղօթքը փորձութեանց դիմ կը պատգապէ մեզ: Փորձութեան ենթարկուիլ բնական է, բայց փորձութեան ալիքներուն յանձնուիլն է մեղքը: Յիսուս ալ փորձուեցաւ, անձնատուր չեղաւ ո՛չ փորձիչին և

մ'չ ալ փորձութեան, այլ ընդհակառակը, չնորհիւ իր Հօրը հետ ունեցած մտերմիկ յարաբերութեան, յաղթահարեց: Հետեւաբար անապատի մէջ քառասուն օր և քառասուն զիշեր Յիսուսի ծոմապահութեամբ և խօսումով ըրած աղօթքները, զինքը պաշտպանեցին փորձիչին իրեն ներկայացուցած մէկէ աւելի ծանր փորձանքներուն դէմ:

Պօղոս առաքեալ իր կեանքի բոլոր դժուարութեանց յաղթեց, և իր հաւատքը պահեց անվթար մինչև իր վերջին չունչը, ասիկա արդիւնքն էր իր աղօթասիրութեան: Եւ ինք զիտնալով զայս իր փորձառութեամբը, Հռովմէացոց թուղթին մէջ, «Ստէպ աղօթքի կեցէք» (Հռովմ. ԺԲ. 12) կը պատուիրէ. իսկ Եփեսացոց թուղթին մէջ «Ամէն ատեն աղօթք ըրէք հոգիով» (Եփես. Զ. 18) կ'ըսէ:

Աստուած երբեմն մեզ փորձութենէն չազատէր, սակայն փորձութեան դէմ քաջաբար կռուելու համար մեզի ներքին ոյժ ու կարողութիւն կուտայ: Սուրբ Պօղոս տկարութիւն մը ունէր՝ զոր «Մարմնոյ խայթոց» կը համարէր, որուն համար ինք աղօթած էր երեք անգամ, թէ և իրեն այդ տկարութիւնը չի վերցուցաւ, բայց իր աղօթքները պատասխանուեցան հետեւեալ կերպով, «Իմ չնորհքս հերիք է քեզ, քան զի իմ զօրութիւնս տկարութեան մէջ կը կատարուի» (Բ. Կորն. ԺԲ. 9): Իսկապէս Աստուծոյ զօրութիւնը անոր տկարութեան մէջ միշտ երեւան եկաւ, և ուստի առանց ընկճուելու կրցաւ յառաջ տանիլ իր գաղափարական գործը մինչև վերջ: Աստուած այսպէս մեր դժուարութիւնները շատ անգամ չի վերցնէր, սակայն դժուարութիւններու մէջ մեզի հետ կ'ըլլայ և մեզ կը զօրացնէ:

Ուզենք և կամ չուզենք, կեանքը պայքար մըն է: Ոյժի, եռանդի ու կորովի պէտք ունինք յաջողապէս շարունակելու համար մեր կեանքի գոյամարտը: Այս ներքին ոյժը ու ներշնչումը ստանալու միակ միջոցը աղօթքն է: Աստուած Սաղմոսերգուին բերնով կ'ըսէ, «Նա ինծի պիտի կանչէ, և ես անոր պատասխան պիտի տամ, նեղութեան մէջ անոր հետ պիտի ըլլամ, պիտի ապրեցնեմ ու պիտի փառաւորեմ զանիկա» (Սաղմ. ԳԱ. 15): Իսկ մարգարէի

բերնով կ'ըսէ, «Աղքատներ և տնանկներ զուր կը փնտռեն, բայց չկայ: Անոնց լեզուն ծարաւէն չորցած է, եւ Տէրս անոնց խնդրուածքը պիտի լսեմ, եւ Խորայէլի Աստուածը, զանոնք երեսէ պիտի չի ձգեմ» (Ես. ԽԱ. 17): «Այն ատեն պիտի կանչես և Տէրը պատասխան պիտի տայ, պիտի ազազակես և անիկա պիտի ըսէ, ահա՛ ես» (Ես. ԾԼ. 9):

3. Աղօթք մեզ Աստուծոյ կը մօտեցնէ: Կատարելութեան հասնելու համար մարդուն զաղափարականը Աստուած է, որքան մարդ Աստուծոյ մօտ ապրի, և շփուի անոր հետ, նոյնքան իր կատարելութեան իտէալին մերձեցում կ'ունենայ: Մեր հոգիին մէջ անթեղուած յաւիտենական իղձերն ու փափաքները, և կեանքի վերելքի ճամբուն մէջ, ներքին վսեմ բաղձանքները իրականութեան կը վերածուին այն համեմատութեամբ միայն մեր առօրեայ կեանքին մէջ, ինչ համեմատութեամբ որ մենք, առտուն իրիկուն և ամէն ատեն, Աստուծոյ առջև ժամանակ կ'անցնենք, և կրկնենք մեր իղձերը յարատեօրէն: Եւ աղօթքը արդէն ուրիշ բան չէ, ինչպէս Քրիստոս կը յայտարարէ, բայց «Մեր իղձերուն արտայայտութիւնը առ Աստուած, իբրեւ մեր երկնաւոր Հօրը»:

Աստուած թէ և զիտէ մեր փափաքները, մեր կարօտութիւնները, բայց կրկին կ'ուզէ որ մենք զգանք լըջօրէն անոնց պէտքը, և բաղձանք յայտնենք տիրանալու անոնց շարունակ: Երբոր մենք ուզենք իրմէ, ինչ որ պէտք ունինք, ինք պատրաստ է պատասխանելու մեզի: Ինչպէս մարգարէն կ'ըսէ, «Քու աղաղակիդ ձայնը եղածին պէս չուտով քեզի պիտի ողորմի, զանիկա լսածին պէս քեզի պատասխան պիտի տայ» (Ես. Լ. 19): Եւ այդ իսկ պատճառաւ, Յիսուս կը պատուիրէ ու կ'ըսէ, «Պէտք է ամէն ատեն աղօթք ընել և չի ձանձրանալ» (Ղուկ. ԺԼ. 1), իսկ ուրիշ տեղ մը, «Արթուն կեցէք, ու ամէն ատեն աղօթք ըրէք» (Ղուկ. ԻԱ. 36) կը պատգամէ:

Կեանքի վերելքը բաղձանքներով կը սկսի: Բայց այդ բաղձանքները պէտք չէ մնան մեր հոգիին մէջ անթեղուած, հապապէտք է անոնք արտայայտուին, և Աստուծոյ առջև կրկնուին անդադար: Կեանքի

մէջ ամէն աղէկ բան ձեռք կը բերուի յարատե աշխատութեամբ: Մարդ նախ պէտք է իտէալ մը ունենայ, յետոյ այդ իտէալին իրականացման համար խորունկ իղձ մը, ապա լուրջ աշխատանք, յարատեօրէն ու անվհատ: Աստուած այն ատեն կը պսակէ մեր ջանքերը և կը պատասխանէ մեր աղօթքներուն՝ երբ մենք անկեղծ ենք և կ'ընենք մեր կողմէն մեր լաւագոյնը:

Աղօթքը՝ երբ միանայ Ս. Գրոց ընթերցմամբ և խոկումի հետ, ու երբեմն ալ ծումապահութեամբ՝ մեզ Աստուծոյ աւելի կը մօտեցնէ: Ծառ մը ջերմեռանդ հաւատացեալներ, բարեպաշտ ու սուրբ մարդիկ, որոնք Աստուծոյ աւելի մօտ ապրած են, անոնց յաջողութեան այս գաղտնիքը, ուրիշ տեղ պէտք էէ փնտռել, բայց եթէ իրենց աղօթասիրութեան մէջ, ծումապահութեամբ, խոկումով և կենաց բանին ընթերցմամբ: Աղօթքը քրիստոնեայ հաւատացեալի հոգեւոր կեանքն իսկ է, այն որ աղօթքի հոգի չունի քրիստոնեական կեանքը չի կրնար ապրիլ:

* * *

Մեր մէջ Գրիգոր Նարեկացին ինչո՞ւ Աստուծոյ հետ այսքան մօտ ապրած՝ և Անոր հետ խօսած է շարունակ: Անոր համար որ աղօթքի ներքին իմաստը լիովին ըմբռնած, և եղած է իտէալ աղօթող մը: Սթիլինկ Խլիթ կ'ըսէ, «Աղօթքը ընդհանրապէս կ'ենթադրուի իբրեւ միջոց, փոխելու մարդը՝ այն անձին, որուն կ'աղօթէ»: Նարեկացին որ Աստուծոյ ներկայութիւնը կը զգար շարունակ իր մէջը, ասիկա ուրիշ բանի արդիւնք չէր, այլ իր աղօթասիրութեան: Ինչպէս Հէնրի Ուօրտ Պիլլըր կ'ըսէ, «Աղօթքը մարդկային հոգիին շարժումն է դէպի Աստուծոյ ներկայութիւնը»: Յիսուս ինքզինքը Աստուծոյ մէջ և զԱստուծոյ իր մէջը կը զգար (Յովն. Ժ. 21), և այն արդիւնքն էր պարզապէս իր այն աղօթքին, որը իբրեւ իր քահանայապետական աղօթքը, Յովհաննու աւետարանին փառապսակը կը կազմէ:

Յիսուսի կեանքին մէջ աղօթքը շատ կարեւոր տեղ բռնած էր: Սովորութիւն ունէր նա առտուն կանուխ ելլել և առանձին տեղ մը քաջուելով աղօթել (Մարկ. Ա. 35):

Երբեմն լեռը կ'ելլէր կ'աղօթէր (Մարկ. 2. 46), և երբեմն ալ անապատը կը քաջուէր աղօթելու համար (Մարկ. Ա. 35): Որովհետեւ այն ատեն տուները ընտանիքի ամէն մէկ անդամին համար առանձինն սենեակներ էին ունենար, և այդ իսկ պատճառաւ աղօթասէր մարդիկ առանձնական աղօթքի համար քաղաքէն դուրս տեղ մը կը քաջուէին ու կ'աղօթէին: Յիսուս աղօթասէր էր, աղօթքը իրեն հոգեւոր կեանքին անհրաժեշտ մէկ պահանջքն էր: Երբեմն ամբողջ գիշերը աղօթքով կ'անցնէր (Ղուկ. 2. 12):

Յիսուս աղօթեց իր պաշտօնավարութեան սկիզբը՝ մկրտութեան պահուն (Ղուկ. Գ. 21): Առաքեալները ընտրելու ատեն (Ղուկ. 2. 12-13): Կերակուր ուտելէ առաջ (Մատթ. Ժ. 19): Հրաշք կատարելու առթիւ (Յովն. Ժ. 41-43): Փորձութեան պարագային ի Գեթսեմանի (Ղուկ. ԻԲ. 41-42): Խաչին վրայ հոգին աւանդելու ատեն (Ղուկ. ԻԳ. 46):

Եւ վերջապէս Յիսուս աղօթեց ամէն ատեն ու ամէն պարագայի տակ, իր կեանքը յիշաւ աղօթքի կեանք մըն էր: Աղօթքը իրեն համար համակ շունչ էր, առանց այդ շունչի չէր կրնար ապրիլ: Յիսուս յաջող կեանք մը ապրեցաւ: Իր հանրային կեանքին սկիզբը, մկրտութեան ատեն երբ որ աղօթեց, իսկոյն երկինքը բացուեցաւ և Աստուծոյ հոգին իր վրայ իջաւ, և այսպէս իր պաշտօնավարութիւնը աղօթքով սկսաւ: Այլակերպութեան լերան վրայ իր ունեցած հոգեւոր տեսիլը և պայծառակերպութիւնը աղօթքի արդիւնքն էին պարզապէս: Այլ բառերով, Յիսուս՝ իբրեւ Մեսիա, իր կեանքը աղօթքով սկսաւ, աղօթքով շարունակեց և աղօթքով ալ վերջացուց, և այդու յաջողեցաւ ըլլալ աշխարհի Փրկիչը:

Նոյնը չիտակ է Պօղոս առաքեալին համար: Երբ Դամասկոսի ճամբուն վրայ դարձի եկաւ, այդ վայրկեանէն աղօթքի կեանքը սկսաւ ի յայտ գալ իր մէջ և ըսաւ, «Տէ՛ր ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ» (Գործ. Թ. 6): Այս կարճ աղօթքը հիմնովին փոխեց և յեղաշրջեց իր կեանքը և սկսաւ պաշտել այն կրօնքը՝ զոր կը հալածէր նախապէս: Յետոյ իբրեւ քրիստոնեայ, երբ կ'աղօթէր Տաճարին մէջ (Գործ. ԻԲ. 17-21), հոգեւոր

առնելով մը ունեցաւ, և որուն արդիւնքը ինքզինքը աւետարանչական գործին նըւիրեց, որով ոչ միայն հրեաներուն, այլ հեթանոս ցեղերուն մէջ ալ աւետարանի լոյսը տարածեց ամենուրեք, և քրիստոնէութիւնը հրէական շրջանակէն դուրս հանելով տիեզերական կրօնք դարձուց։ Աղօթքը այսպէս իր կեանքին մէջ մեծ հրաշքներ գործեց։ Ուստի կրնանք ըսել թէ Յիսուսի նման Պօղոս առաքելի կեանքն ալ աղօթքի կեանք մըն էր։ Քանզի իր քրիստոնէական կեանքը, ինչպէս նաեւ իր առաքելական պաշտօնը աղօթքով սկսաւ, աղօթքով շարունակեց և աղօթքով վերջացուց։

Նմանապէս Դրիգոր Նարեկացիին կեանքը, բառին լեցուն իմաստով, սկիզբէն մինչև վերջը աղօթքի կեանք մը եղած է։ Եւ աղօթքի մէջ փնտռած է նա իր ներքին գոհացումն ու կեանքի բոլոր յաջողութիւնները։ Նարեկացիին լաւ ուսումնասիրած էր իր երկնաւոր վարդապետին և անոր առաքելային կեանքի մասին ունեցած ըմբռնումները, և հետեւեալ, քալելով անոնց հետքերուն վրայէն, ինք ևս եղած է տիպար հայ աղօթող մը։

Յիսուսի սորվեցուցած Տէրունական աղօթքը տիպար աղօթք մըն է քրիստոնէից համար։ Մենք երբեմն կարող չենք չիտակ աղօթել։ Աստուծոյ Սուրբ Հոգին սակայն մեզի կը սորվեցնէ թէ ի՞նչպէս պէտք է աղօթել (Հովով. Բ. 26-27)։ Աղօթքը հոգեւոր կեանքի անհրաժեշտ մէկ պայմանն է, հոգեւոր կեանք առանց աղօթքի ո՛չ կ'ապրուի, և ո՛չ ալ կը քարոզուի։ Աղօթքը

կը նորոգէ, կը մխրթարէ ու կը վերացնէ մեզ հոգեւին։

Եթէ, Յիսուս աղօթքի պէտք զգաց, մենք որքա՞ն աւելի պէտք ունինք աղօթելու համար։ Պօղոս որ առանց աղօթքի անօգուտ էր, Նարեկացիին որ աղօթքի մէջ գտաւ իր հոգեկան յագեցումը, մենք ի՞նչպէս կրնանք ապրիլ առանց աղօթքի։

Նովբըրիս կ'ըսէ, «Աղօթքը այն է կրօնքին համար ինչ որ է խորհուրդը փրկիստփայլութեան»։ Ըստ Մարտինոս Լուտերի, «Եկեղեցին աշխարհը դարձի բերած է արիւնով և աղօթքով»։ Իսկ Օգոստինոս Ուինսըր կը յայտարարէ, «Աղօթքը նորոգուած հոգիի բաղկերակն է, և անոր յարատեւ դարկը, լաւագոյն փորձաքար մը, ու միաժամանակ աստիճանացոյց մը մեր ասրած հոգեւոր կեանքի համար»։

«Թող որ, ինչպէս Մէթհիւ Հէնրի կ'ըսէ, աղօթքը առաւել քանալին և երեկոյեան կղպանքն ըլլայ» քեզի համար, և քու կեանքդ ամէն առտու ու իրիկուն անով բանաս ու գոցես։ Որովհետեւ, ըստ Թիլթուսի, «Մարդը գրպանի ժամացոյցին կը նըմանի, երբ առտու իրիկուն աղօթքով չի լարուի անօգուտ կը դառնայ»։

Աղօթքը բանալի մըն է որ կրնայ բանալ երկինքին դռները։ Վիգթորիա Թադուհի ոսկի բանալի մը ունէր, որով կը բանար Շէֆիլտին Թալլըն Հօլը։ Երկինքի դռն ոսկի բանալին ալ հաւատացեալին ջերմեռանդ աղօթքն է։

Քրիստոնեաներուն առջև երկինքը այս բանալիով կը բացուի։

Ֆրէգո, Գալիմոնիա

Գ. Ր. Ա. ՍՍՐԱՖԵԱՆ

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն. Ի Ս. Ի. Ր. Տ. Ը

(Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն Բ)

1

Հայելիէն անցեալներու
Կախարդական,
Ինձ կ'երեւի անա նորէն
Ս. խառն մեր հին,
Բոյն մը ինչպէս արծիւներու
Կախուած կարծես հազարալար
Ջրիլծներէն մեր լեռներուն:

Դաւեթ զմրուիս, սար ու անտառ
Հագած ոսկի ու մարգարիս,
Հովերուն հետ կոհակ կոհակ
Կ'անջրպետիս,
Հորիզոնէ մինչ հորիզոն:

Ու սակաւին,
Սնդունդներու վրայ մըքին,
Ու գետերու կախարդ ափին,
Գիւղեր հազար, աւաններ շէն,
Կենդանութեան ու բարիքի
Փերակներ ծիր մեր աշխարհին:

Կայլակներով մարմարաւար,
Բխումն անուշ մատուներուն
Եւ վանքերուն,
Գազաքներուն մեր սարերուն,
Սղանիներ կարծես իջած
Երկինքներէն:

Ու երգն անուշ
 Շրթներէն կաթ անդէորդին,
 Անձրեւ մ'ինչպէս փայլակնակերպ,
 Սէրն իր պատմող
 Անցնող հովին ու հաւերուն:

Երգն արգաւանդ մշակներուն,
 Որոնք դարեր ավուլ արդար
 Անձակեցին
 Սերմը հացին, սերմը կեանքին,
 Ընդերքն ի վար անպատասանին
 Մեր սուրբ հողին:

Ու սակաւին,
 Մեր այրուծին,
 Ծնունդն աղուոր մեր աշխարհին,
 Նիզակախոյս, կրակ քեռով,
 Փոքորկելու ինչպէս մղել,
 Հողն մեր կոխող
 Հրոսակները քեանմի:

Ու մեր երկրի ամուր կուրծքին,
 Անդունդէն կախ,
 Ամբողջ արիւն, ամբողջ սարսուռ,
 Տարօնն անհառ,
 Հնձան լոյսի ու բարիքի,
 Որուն իբրեւ սրնար ամուր,
 Կը խոյանան դէպի երկինք
 Լեռներ Սասնայ,
 Բազմահանգոյց ու փռածալ,
 Զերք ապարօք իշխանական,
 Շանքերու դէմ բռնած վահան:

Տարօնն անհառ,
 Անհուն կարօս ու կարմիր ձայն,
 Բացուած պայծառ,
 Էջ մը ինչպէս մագաղաքի
 Արիւնագիր մեր պատմութեան:

Տարօնն անհառ,
 Երկիրն անմեռ
 Քաջամարտիկ իմ պապերուն,
 Կարմիր շարանն որոնց կախարդ

Կ'անցնի աչքէս,
 Ու կը սուզուի լեռան ետին
 Ժամանակին:

Եւ հանդէսին մէջն այս անհուն,
 Ալիքն ինչպէս արեւին դէմ
 Կը բոցէ ջահն իր շափուղայ,
 Աշխարհ կուգար
 Պայազասը Մամիկոնեան,
 Թոռը դալար հայրապետին
 Ասուածարեալ,
 Որ իր կեանքի վերջալոյսին,
 Մագաղաքին վրայ կապոյս
 Երկինքներու,
 Պիտի տեսնէր քիթեռ մ'ինչպէս
 Արիւնաքեւ,
 Մանկիկն այն հուր
 Կարմիր ասպետն մեր դարերուն:

Երկիրն Հայոց,
 Կղզի անհուն,
 Լոյսի ծովուն վրայ առկախ,
 Որդիներն իր արեալքիբ
 Արգոնաւոր:

Երկիրն Հայոց
 Կայք ամրակուռ
 Հերոսներուն մեր դարաւոր,
 Աղեղն որոնց անեղարձակ
 Ընդդէմ մութին ու բրոնութեան
 Լոկ բացուեցաւ:

Երկիրն Հայոց
 Հնձան անարատ,
 Ուր այգիներու ծորումին փոխան,
 Արիւնն հոսեցաւ
 Ուղիներով առատ
 Զոհերու անպարս,
 Ու դեռ կը լսուին,
 Ոռնումներ վայրի
 Գայլերու հազար:

ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Լուսաբաց էր զարնանամուս,
 Հովերն անուռ միջոցին մէջ
 Կը բափէին խունկ ու համբոյր.
 Ու դաւեւումն՝
 Հովիսներուն ծոցը կակուղ,
 Արեւն աղջիկ վար կը տեղար
 Ափ ափ սուսակ ու կարկեհան,
 Եւ խայսանքով կը բացուէին
 Աչքն ու ախունք,
 Խոտին, ծաղիկն ու ջուրերուն:
 Հօտն ու նախիր գիւղակներէն
 Դէպի դաւեւ կը բացուէին,
 Արտոյսն աշխոյժ երկնքին մէջ
 Օղակ օղակ կը գայլալէր:

Ողականի ամբոցն հուժկու,
 Զրանն հագած դիւցազն ինչպէս
 Լեռան լանջին կը բերդանար:
 Արագիւներն աւսարակի բարձունքներ-
 Կը դիտէին ժայթքն արեւին, [րէն
 Մինչ հեծեալներն նիզակախոխս
 Կը վազէին նուանելու
 Աւազանն հեռու մեր հեղեաքին:

Հոգեւոր էր,
 Քաղցր աւետիս մը օդին մէջ,
 Շուրթերէ շուրթ հուլէ հովիւս
 Կը կոծկոծէր,
 Եւ մունետիկ մը բարձրաձայն,
 Գիւղերէ գիւղ,
 Կը հոչակէր ծնունդն աղուոր
 Պայազասին Մամիկոնեան:

Հոգեւոր էր,
 Դղեակն ամբողջ արսապասար
 Կը քրքռար,
 Մարմին առնող այս երազէն:

Մրինգներու, բմբուկներու
 Ալիքին մէջ, ալիքին հետ,
 Կը փոթորկէր պարն անաւարս
 Պարմաններուն մեր պայազաս,
 Տրոփն ինչպէս մեր աւազանի
 Կանաչ արփն,

Պտոյսն ինչպէս մեր ջուրերուն
 Խօլ ու փարթամ:

Զոյգ մ'ասպետներ
 Նայումաճին սակ բազմականին,
 Մերկ սուրերով կը պարէին
 Լուսնի լոյսով,
 Պարն անխարդախ ասպետներուն
 Մեր քաջարի:

Սիւնին կոթնած,
 Դուսան մը ծեր,
 ձերմակազգես, գլխուն պսակ,
 Կ'երգեր քաջերն մեր հայկազուն,
 Նժոյզն իրենց կրակաքել,
 Սուրն ու աւետէն
 Անպարտելի:

Քոտն կոյսեր կը բաւելին
 Նոտն գինին,
 Դոյնովն արեան եղնիկներու,
 Ու կ'երգէին երգն աղամանդ,
 Վաղուան յոյսի
 Կամարին սակ:

Հոգեւոր էր,
 Եւ մայրերու նայումաճին մէջ
 Կ'ապրէր նորէն տեսիլն աղուոր
 Հայրենի տան,
 Թեւով քեքել
 Հասակներուն մահակործան,
 Որ ցաւերուն կուտայ հրաժեշտ
 Երազներուն մէջէն վաղուան:

*

Ամիսներ վերջ, Սահականոյց,
 Դուստր անմահան հայրապետին
 Աստուածաբալ,
 Մանուկն առած
 Ուխտի գնաց,
 Անեղ սուրբին Մամիկոնեան:

Միջոցին մէջ կը քեւածէր
 Բազէ մ'հսկայ,
 Հանդիպակաց լեռնաւարէն
 Կը հնչէին փողեր հազար:

Մասնունին մէջ, իջած ծունկի,
Սահականոյ՛ւ,
Կինն աննման
Մեծ ասպետին Մամիկոնեան,
Անձրեւին տակ կանթեղներուն
Մեղրածորան,
Կը պաղատէր անեղ սուրբին,
Խնդրելու այն ինչ որ մայրեր
Գիտէն զգալ
Զաւկըներուն իրենց համար:

Ու տեսիլք էր
— Ուխտաւայրին մէջ այգուող —
Ասպետ մ'աղուոր,
Հագած համակ զէն ու զրան,
Աչքերով մութ ու դալկադէմ,
Չեռփին բըռնած վարդը կարմիր
Ասպետներու եղբրական:

Մանուկն անուշ գիրկին մէջ մօր
Կը բընանար:
Դող էր համակ կինն այդ չփնաղ
Տերեւն ինչպէս
Բոցին դիմաց:

— Ոգին եմ անմեռ
Ես այս լեռներուն,
Վրէժն անանուն՝
Շիրիմներուն մեծ,
Սնունց՝ որ մեռնիլ
Երբեք չգիտցան,
Եւ ունիմ ուժը հողին դարաւոր:
Տխուր է հոգիս,
Հակասագրին չափ մեր այս աշխար-
հին,
Հայրենի լեռանց
Հիմներուն ուժով:

Զունիմ գերեզման,
Ու մահուան շորան
Համբան է կախարդ
Առաջնորդող զիս
Մեծ յաւերժութեան:
Քեզի կը ձօնեմ

Վարդն այս կարմրեանգ,
Դուն մանկիկ փխրուն,
Զիւներուն հանգոյն
Մեր սէգ լեռներուն:

Շատ են նամբաներ
Կեանքին ու մահուան,
Բայց փառքի ուղին,
Երկինքներուն մէջ
Ու երկրի վրայ,
Կը մնայ ձօղուած արիւնովն անոնց
Որոնք այս կեանքի
Մահներուն դիմաց
Մեռնիլ չգիտցան,
Ու նետեց ձեռքի վարդը կարմրաբոց
Քնացող մանկան:

Մեկնած էր ասպետն այն եղբրական,
Բայց մասնուն ամբողջ,
Շարժումէն անհուն
Երկրի խորերէն
Ուժգին կը դողար:

Կը ժպտէր մանուկն
Արեւին բացուող
Դարնան ծիլին պէս,
Նայուածքը սեւեռ
Հեռաւոր լեռանց
Մըշուկներուն խոր:

Այսպէս կը ծընին
Խոստումներն անհուն
Բոլոր դարերուն,
Կը խորհէր մայրն այն,
Չեռփերուն բըռնած
Սլաֆն անանուն
Փառքին ու մահուան:

Ամպերուն մէջէն
Հեռաւոր լեռանց,
Արծիւ մ'հրաքեւ
Կ'արձակէր հիշեր
Մութ եղբրաձայն:

(Շար.)

ԵՂԻՎԱՐԴ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՆԵՐ

«Դոճութեամբ փառաստօրին երոգութեանդ նրագեմք բազմութեամբ պսակեցոս զմեզ մածեալ առաքինեացս. եկեղեցիք հայաստանեայց պայծառապէս զարդարեցան, ունելով միես բարեխօս զնգնութիւն մարտի սոցա» :

Հայ եկեղեցիքն և ժողովուրդը այս տարի կը տօնեն Աւարայրի պատերազմի հազար հինգ հարիւրամեակը։ Վարդանանց նահատակներու յիշատակը, որ միշտ վառ մնացած է հայ սիրտերու մէջ, զարբէ՛ր ի վեր ներշնչած է մեր պատմիչները և բանաստեղծները՝ որոնք յուզիչ շեշտերով նկարագրած կամ երգած են անոնց հերո-

կը լրացնեն ու մեր աչքի առաջ կը բերեն Վարդանանց պատերազմի ցարդ ծանօթ ամենահին նկարները։

Առաջին օրինակը կը գտնուի Երուսաղէմի թիւ 1916 ձեռագրին մէջ (էջ 436 և 437), ծաղկուած ժն. դարու երկրորդ կէտին Կարապետ Բերկրեցիի կողմանէ (նկար 1)⁽¹⁾. Երկու բանակները նկարուած են զէմ զիմաց Սրբոց Վարդանանց առաջին շարականէն առաջ. «Արիացեալք առ հակառակսն քաջութեամբ առնուլ զվրէժ խաբէութեան հանձարեղք ի հատուցումն դաւանացն» ևն։ Պարսիկ զինահապատ զինուորները բազմած են փիղերու վրայ, զլուխնուն սրածե սաղաւարտով, սուրերնին ուսերնուն կոթընցուցած. զինուորներէն մին բռնած է երկձեղ, գնդագլուխ զրօշակը։ Բանակին առաջի երկու անձերը կը զանազանուին միւսներէն իրենց տարազով և զէնքերով։ Սաղաւարտին ձեւը նոյնն է. բայց զրահի

(1) Կարապետ Բերկրեցիին ծաղկած և երբեմն

սութիւնը։ Կարծես թէ միայն մեր նկարիչները անտարբեր մնացած են այդ նշանակալից դէպքին հանդէպ ու մինչև այս վերջին ժամանակները չեն փորձած ներկայացնել հայկական դիւցազնամարտը։ Ս. Յակոբի մատենադարանի երեք շարակնոցներ, և Հորբորգ մը Վիեննայի Միսիթարեանց մատենադարանէն, այդ պակասը մասամբ

այն ժամանակները է հետեւեալ ձեռագիրները։ Երկու Աւետարաններ գրուած 1473 և 1478 թուերուն (Լալայեան, էջ 465-8, Հալէպ, թիւ 48), երկու շարակնոցներ մին գրուած 1496ին (Արարատ, 1898, էջ 324) միւսը անթուական (Leipzig No. 1098 b)։ Նոյն զրէի զործն է նաև Էջմիածնի թիւ 1549 շարակնոցը, գրուած 1501ին, եթէ ճիշտ է մեր ենթադրութիւնը որ Կարենեանի ցուցակի կարապետ Կրկեցին տպագրական սխալ մըն է և պէտք է կարդացուի Բերկրեցի։

տեղ հաղած են մոնկոլեան, կուրժքին վրայ խաչածեռուղ պատմուճանը. և աղեղնին լարած են դէպի թշնամի բանակը: Այս երկուքէն մին անշուշտ կը ներկայացնէ փղեբամակին առաջնորդ Արտաշէրը, իսկ միւսը թերեւս ընդհանուր հրամանատար, Մուշկան նրաալաուրտն է: Հայոց բանակին առջևն կը քայլէ զինուոր մը, կացինը ուսին. Վարդան նստած է ճերմակ ձիու մը վրայ, աջ ձեռքին վահանը, ձախ ձեռքին սուրը՝ ուսին կրթնցուցած: Իրեն կը հետեւի հեծելազօրքը, զրահապատ և սրածն սաղաւարտով ինչպէս Պարսիկները. բայց առանց զէնքի. միայն վերջին ձիաւորը բռնած է հայկական երկճեղ և խաչանիշ գլխով դրօ-

րիշ ձիաւոր մը կը զլխատէ թշնամին որուն դէմքը շատ կը նմանի վերեւ ներկայացուած Վարդանին:

Պարսիկ և հայ բանակները ճիւղ նոյն պէս ներկայացուած են Վիեննայի թիւ 189 շարակնոցին մէջ⁽²⁾, միայն թէ Վարդանի հեծելազօրքը սուրբեր կամ նիդալներ կը կրէ: Կռուի մասը աւելի կը տարբերուի Պարսիկ բանակին առջև երկու երկտասարդ ձիաւորներ բրեր բռնած զիրար կը հարուածեն. գետնի վրայ փռուած են նորէն ջարդուած մարմիններ, իսկ հայ բանակին առջև չորս զինուորներ, ծնրազրած, աղեղնին լարած են դէպի թշնամի բանակը:

Երուսաղէմի միւս երկու շարակնոցները այս խմբանկարին միայն մէկ կամ միւս կէտը կը ներկայացնեն: Թիւ 1667 ձեռագրի մէջ՝ ծաղկուած 1529ին Վանի Զաքարիայ գրչի կողմանէ⁽³⁾ Վարդան և իւր բանակը նկարուած են ներսէս Ծնորհալիի երկրորդ շարականէն առաջ. անորահրաշ պսակաւոր և զօրագլուխ առաքինեաց. վառեցար զինու հողւոյն արիաբար ընդդէմ մահու. Վարդան քաջ նահատակ որ վանեցեր զթշնամին. վարդազոյն արեամբք քո պսակեցեր զեկեղեցի» (էջ 259ր, նկար 2): Վարդան բռնած է երկայն նիզակը, մէջքին կապած նետերու կապարճքը. երկրորդ ձիաւոր մը կը կրէ վահան, սուր և կապարճք իսկ միւս զինուորներ նորէն զինուած չեն: Պարսիկ բանակը կը տեսնանք թիւ 1663 շարակնոցին մէջ, ծաղկուած 1601ին ծանօթ գրիչ Սարգիս Հիզանցիի կողմանէ (էջ 658, նկար 3)⁽⁴⁾: Երկու առաջնորդները աղեղնին լարած են, զինուորները սուր կամ

շակը: Բռն պատերազմը կը տեսնուի պատկերներու վարի մասին: Պարսիկ բանակին առջև գետնի վրայ փռուած են մեռած զինուոր մը, ջարդուած թեւեր և ոտքեր, զրահներու բեկորներ. իսկ հայոց բանակին առջև երկու զոյգ ձիաւորներ իրար հետ կը մենամարտին: Երկտասարդ զինուոր մը՝ վահանը ուսին, նետերու կապարճքը մէջքին՝ ուժեղ հարուած մը կուտայ աղեղնաւոր ձիաւորի մը գլխուն. անոնց քով ու-

(2) Տես Զօպանեան, La Roseraie d'Arménie, II, էջ 240. ձեռագիրը անթուական է, գրիչն է Սարգիս քահանայ:

(3) Զաքարիայ, որդի Յովհաննէսի և Մուղալ խաթունի, 1523 թուին գրած և ծաղկած է երուսաղէմի թիւ 234 ձեռագիրը (Մեկնութիւն Պօղոսի Թղթոց), ինչպէս նաև Աւետարան մը (Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեան, Մայր Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Եւրոպայի մասնաւոր հաւաքումներու, էջ 12-13): Հաւանաբար նոյն անձն է Վանի Զաքարիայ երէցը որ երեք ուրիշ Աւետարաններ գրած է 1505, 1516 և 1533 թուականներուն (Լա-

նիզակ կը կրեն, գլխերնուն դրած են սրածե սաղաւարտը, փոխանակ զրահի հագած են ժիւղարու պարսիկ տարազը: Զարդուած զիականերնորէն գետնի վրայ փռուած են, փիղերուն առջեւ:

Այս երկու պատկերները մասամբ կ'ընդօրինակեն Կարապետ Բերկրեցիի նկարը կամ անոր շատ մօտ օրինակ մը, բայց նոյն իսկ խմբանկարները շատ թոյլ գաղափար մը կուտան այն կատաղի կռիւին զոր նկարագրած է Եղիշէ: Զորս փիղեր և քանի մը զինուորներ կը ներկայացնեն Արտաշէրի բանակը «որ ի վերայ գազանացն նստէր՝ ի բարձր զիտանոցին և կամ իրբն յամուր քաղաքին», հազիւ մէկ երկու ջարդուած

մարմիններ կան փոխանակ զիականերու գէզին որոնք «իրբն զքարակոյտս զերկաց երեւին» կամ «մօտ առ մօտ խտացեալ իրբն զփայտահարս մայրաւորաց»: Մէկ կամ երկու զոյգ ձիաւորներու մարտով պէտք է որ երեւակայենք թշնամի բանակներու յանդուգն բախումը երբ «գազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին»: Պէտք է խոստովանել որ իբր վարդանանց պատերազմի պատկերացում այս նկարները շատ յաջող չեն, բայց ունին աւելի ընդհանուր հանգամանք մը որ նշանակալից է հայ արուեստի զարգացման համար:

Պատկերազարդ շարականոցներու մէջ սովորաբար տէրունական պատկերներ կամ Աստուածածնայ կեանքին հետ կապ ունեցող տեսարաններ նկարուած են իրենց յատուկ կանոններուն սկիզբը, իսկ սուրբերու տօներու կանոններուն քով ասանցքի վրայ: Տասնըվեցերորդ դարուն՝ երբեմն նահատակութեան տեսարան մը կը գտնուի համօրէն մարտիրոսաց կանոնէն առաջ, ինչպէս Երուսաղէմի թիւ 1687 և 2359 շարականոցներուն մէջ, գրուած 1508 և 1592 թուերուն, բայց վարդանանց շարականի մեր նկարները իրենց պարունակութեամբ կը տարբերին այս մանրանկարներէն: Նոյնիսկ եթէ Կարապետ Բերկրեցիի շարականոցին մէջ գլխատուող ձիաւորը վարդանն է, նահատակութենէն աւելի պատերազմը շեշտուած է և այսպէսով նկարը աշխարհիկ պատկերի մը հանգամանքը ունի:

լայեան, էջ 617-620, 645-6 և վենետիկ թիւ 1191 [171]) ինչպէս նաև շարականոց մը 1507 թուին (British Museum Or. 5088):

(⁴) Սարգիս Հիդանցի, որդին Սարգիս քահայի, գրած և ծաղկած է բազմաթիւ ձեռագրեր, ոմանք առանձին, ոմանք ընկերակցութեամբ իր եղբոր Մարտիրոս քահանային կամ իր զաւակներուն ու եղբոր որդիներուն:

Միջնադարեան արուեստը ընդհանուր առմամբ եկեղեցական արուեստ է: Պալատներու մէջ կային անշուշտ աշխարհիկ պատկերներ ինչպէս կարելի է տեսնալ Թովմաս Արծրունիի Գագիկի պալատի նկարադրութենէն: Թագաւորներու կամ իշխաններու պատկերները իրենց հիմնած եկեղեցիներու ճակատին քանդակուած են, օրինակի համար Դաւիթ Սահառունիի, Գագիկ Արծրունիի, Գագիկ

Բագրատունիի պատկերները և կարգ մը ուրիշներ։ Աւելի յաճախ ստացողներու նկարները կը տեսնանք ձեռագիրներու մէջ, բայց բառին բուն նշանակութեամբ աշխարհիկ պատկերազրութեան հին օրինակներ չունինք։ Հազուադէպ մնացողներէն են Ս. Յակոբի թիւ 370 բժշկարանին երկու մանրանկարները որոնք կը ներկայացնեն բժիշկներ և հիւանդ մը։ Ձեռագիրը գրուած է 1294ին բայց նկարները հաւանաբար աւելի հին մատենանի մը կը պատկանին։

Աշխարհիկ պատկերազրութեան զարգացումը կապուած է Աղեքսանդրի վարուց հետ։ Այս վէպը ԺԴ. դարու վերջի տարիներէն սկսեալ մասնաւոր հետաքրքրութեան առարկայ կը դառնայ երբ նախ Սալատուր կեչառեցին, յետոյ Գրիգորիս Աղթամարցիին և Զաքարիայ Գնունեաց եպիսկոպոս կաթաւներ կ'աւելցնեն Սուտ Գալիսթենեսի բնագրին։ Պատկերազարդ ամենահին օրինակը վենետիկի Միսիթարեան մատենադարանի թիւ 424 ձեռագիրն է, առանց թուականի, բայց նկարներու ոճէն դատելով ԺԴ. դարու գործ է։ Գրիգորիս Աղթամարցի սկսած է ծաղկել Երուսաղէմի թիւ 473 ձեռագիրը, գրուած 1536ին Մարգարէ Արճիւնցիի կողմանէ, բայց գործը կիտաւ մնացած է։ Զաքարիայ Գնունեաց եպիսկոպոս, որ Գրիգորիս Աղթամարցիի նման տաղասաց, գրիչ և ծաղկող էր, Աղեքսանդրի պատմութեան երկու օրինակներ գրած և ծաղկած է՝ մին իր Հոռոմ գտնուած տարիներուն, միւսը 1544 թուին կ. Պոլսոյ Աստուածատուր պատրիարքի համար (Manchester, John Rylands Library No. 2)։ Զաքարիայի աշակերտ Յակոբ Զուղայեցու գործն է էջմիածնայ թիւ 782 ն. ց. ձեռագիրը⁽⁵⁾ և կան նաեւ քանի մը ուրիշ պատկերազարդ օրինակներ⁽⁶⁾։ Աշխարհիկ պատկերազրութեան ընդհանրացման համար մասնաւոր նշանակութիւն ունի Յովսէփ Սեբաստացիի Ժողովածուն զոր գրած և ծաղկած է 1535 թուին⁽⁷⁾։ Յովսէփի նկարազարդած է ոչ

միայն Աղեքսանդրի պատմութիւնը (էջ 3-103) այլ և նաեւ կարգ մը վկայաբանութիւններ, ի միջի այլոց Ներսէս Մեծի վարքը. ներշնչուելով Աղեքսանդրի պատմութեան նկարներէն։ Երեք պատկերներով ներկայացուած են հայոց բանակը Պապ թագաւորի և Մուշեղ Մամիկոնեանի առաջնորդութեամբ, պարսիկ բանակը Շապուհի եւ Ալանաց Ուռնայր թագաւորի ղեկավարութեամբ, և Մուշեղի յաղթանակը⁽⁸⁾։ Աշխարհիկ պատկերազրութիւնը այսպէս կ'անցնի զուտ աշխարհիկ գիրքերէն եկեղեցական հանգամանք ունեցող գրուածքներու, և նոյնիսկ եկեղեցական գրքերու, ինչպէս կ'ապացուցանեն մեր շարակնոցներու նկարները։

Պէտք եղած լուսանկարները կամ գիրքերը մօտս չունիմ վարդանանց պատերազմի այս նկարները Աղեքսանդրի պատմութեան պատկերազարդ ձեռագիրներուն հետ բաղդատելու համար։ Ոչ ալ կարելի է առ այժմ ճշգրէ թէ վարդանանց պատերազմը ե՞րբ սկսաւ շարակնոցներու մէջ ներկայացուիլ. պէտք է նախ ուսումնասիրել ուրիշ հաւաքածոներու մէջ գտնուող ձեռագիրները որոնք տակաւին չեն հրատարակուած կամ նոյնիսկ նկարազրուած։ Միայն այսքանը կրնանք րտել որ նախօրինակը ԺԵ. դարու երկրորդ կէսէն առաջ հնօրինուած է։ Կարապետ Բերկրեցիի մանրանկարը ընդօրինակութիւն մըն է ուր ծաղկողը մոռցած է ներկայացնել վարդանի հեծելազորքին զէնքերը. այս տեսակէտով վիեննայի շարակնոցի զրիչը աւելի հաւատարմօրէն հետեւած է նախօրինակին՝ ուր կային նաեւ թերեւս հայոց աղեղնաւոր զինուորները, ինչպէս այս ժիւղարու ձեռագրի մէջ։

ՈՐԻՍՏՈՒՄԻ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ԵՐՈՒՍԱԼԷՄ

(5) Գրեգորիս Արք. Յովսէփեան, Խաղրակեանք կամ Պառչեանք, I, էջ 245-247, III, էջ 189.

(6) F. Macler, L'enluminure arménienne profane, Paris, 1928.

(7) Berlin or. quart. 805. Նկարազրութիւնը տես՝ F. Macler, Notices de manuscrits arméniens vus dans quelques bibliothèques de l'Europe centrale.

Paris, 1913, էջ 109-118. Գրեգորիս եպոս. Յովսէփեան, Յովսէփ Սեբաստացի, Արարատ, 1918, էջ 259-261.

(8) Արտատպուած Զօպանեանի կողմանէ, La Roseaie d'Arménie, II, էջ 146-149.

ԿՐՕՆԱ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՄԱՂԱՔԻԱՅԻ ԳՐՔԻՆ ՇՈՒՐՁ

11) Եւ պիտի կշտամբեմ գիշատիչը ձեզի համար, որպէսզի ան չի փճացնէ երկրի պտուղը ձեզի համար, և ոչ ալ որթատունկը ամլանայ դաշտին մէջ ձեզի համար, կ'ըսէ բանականերու Ենովան:

Հաւանաբար մարախի և ժանտախտի կ'ակնարկուի այս հատուածին մէջ. տուրքերու աննենդ հատուցումը, պիտի ապահովէ Խորայէլին նիւթական նախանձեղի դիրք: **תרת** LXX **διαστέλλω** Զօհ. զգուշացայց, կը համապատասխանէ Երբայերէն **תרת** կամ **תדע**: Զօհ. և Եթովպ. **ככל** զերանուներ ամականաբար թարգմանած են, **לכא**ին հետ համաձայնեցումով: **ישח** LXX **διαφθείρω** Զօհ. ապականեցից, այսինքն առաջին դէմք եզակի կը համապատասխանէ Երբայերէն **ישח**: նորէն **ככל** ամականաբար թարգմանած են Զօհ. Ղպ. Եթովպ. Արաբ. **رع**, յանդիմանել, կշտամբել, Արաբ. **جار**, խնդրել, աղաչել: **פג**, որթատունկ, Ուկարերէն (Ugaritic) **gpn**, Աքքադ. **gapnu**, Արաբ. **جفن**:

12) Եւ բոլոր ազգերը ձեզ պիտի երանեն, որովհետեւ բերկրանքի երկիր մը պիտի ըլլաք, կ'ըսէ բանականերու Ենովան:

Իր պարտաճանաչութեան շնորհիւ, Խորայէլ պիտի հասնի իր երջանկութեան լրումին, սրտաբուխ երանիներ պիտի լսուին ամէն կողմէ, որովհետեւ պարտաճանաչ է ան, իր կոչումին զիտակցութեամբը խանդավառ: **אר** երկիր, հող, նոյնպէս Ասոր. **ܐܪܝܬ**, Ուկար. **ars**, Աքքադ. **irsitum**, որուն Սուներ. գաղափարանիշն է **ki**, Արաբ. **ارض**, նոյն հնչականութեամբ նաեւ, Գերմ. **erde**, Անգ. **earth**, Կոթ. **airtha**, գաղափարական զուգորդութիւն մը, նշմարուելով հողի և մշակելու գաղափարներու միջեւ, լեզուաբանական խնամութեան մը վարկածին հաւանականութիւնը, պիտի ապացուցուէր թերեւ, բազդատութեամբը հնդեւրոպական **ar** «հերկել» արմատին, Յուն. **αρόω**, հերկել որմէ **αράτρον**, արօր, Լատ. **aro**, հերկել, **aratrum**, արօր, և նոյնպէս Հայ. արօրը:

13) Ձեր խօսքերը կոշտ եղան իմ հոռեցին, կ'ըսէ Ենովան. և կ'ըսէք, ի՞նչ խօսեցանք քու գէմ:

Սրտաբաց և ընկալուչ ընդունելութեան է արժանացած, արդարեւ, մարդարէն ոգևորիչ պատգամները, ամենուրեք Սրտեր որոնք չեն թափած տակաւին իրենց սրտին մաղձը, ժանգոտած և փտտած իրենց մեքենայութիւններուն մէջ: **קוזן** LXX **εδαρύνετε** այսինքն երկրորդ դէմք յոգնակի **נדר** իբրեւ խնդիր ունենալով, նոյնպէս Զօհ. Ղպ. Եթովպ. Արաբ. **הורה** վերջ, յունական **Taurinien Codex**ը կ'աւելցնէ **παντοκράτωρ**, **קוז** կը նշանակէ նաեւ հաստատ մնալ, դօրաւոր, Արաբ. **جذب**, ամուր կապել, գոտելորել:

14) Կ'ըսէք ունայն է ծառայել Աստուծոյ, ի՞նչ չափ է պահեցինք իր պատուիրանը և թէ տրտմօրէն քաղեցինք բանականերու Ենովային առջև:

Ժամանակի նիւթապաշտ աշխարհայեացքը ուշադրաւ է, հոգեկանութենէ պարպւած, որ է կրօնական պարտականութիւն, շահախնդիր նկատումներով կը պայմանաւորուի. այս սին ըմբռնումը, մղձաւանջային տրամագրութիւններ կը ստեղծէ: **עבד** LXX **δουλεύω** նոյնպէս Զօհ. որ ծառայէ, այսինքն երբ. **עבד** օվէտ կը թարգմանուի. Ասոր. ունի **ܥܒܕܐ**, որ կը նշանակէ, վախճած ենք անկէ: **קדורנית** բայարմատն է **קד** աղքատ ըլլալ, մութ գոյն առնել, մթննալ, իմաստով, Միք. III, 6, Երեմ. IV, 28, Յովել II, 10, IV, 15: Արաբ. **قدر** բայը կը նշանակէ աղտոտիլ: **עבד** առաջ, Զօհ. ունի, ամենայն: Հատուածին սկիզբը Եթովպ. և Զօհ. ունին, զի, իսկ Ղպ. եւ **עבד** կը նշանակէ նաեւ աւար, կողոպուտ, անարդար չափ:

15) Եւ հիմա, կ'երանենք ամբարիշտները. կը յաջողին չարագործները. կը փորձեն Աստուած, և կը սրժին:

Յաւիտենական պայքարը չարին և բարիին, նուիրումին և չահին: Յատկանշական է սուր հակապատկերը Խորայէլի մէջ, աւորէնին, զեղխ տիպարին, բարդաւած և բարեկեցիկ դիրքին, մակերեսային հասկացողութեամբ, իսկ աստուածափախին, ընկճուած, շահագործուող ստրկութեան: **אנחנו מאשרים ודיים** LXX **ἡμεῖς μακαρίζομεν ἀλλοτρίους** Զօհ. մեք երանեմք այլոց, վեր-

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ

ՆՈՒԷՐ՝ Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔ. ՏԷՐՏԵՐԵԱՆԻ (ԵՂԻՎԱՐԴ)

(ՓՈԽԱՆ ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱՆՔԻ)

Ա.

Առիթը. —

Ս. Գրիգոր Նարեկացիին ծննդեան հազարամեակը առիթը հանդիսացաւ որ արթննամ բռնատար աքսորի յուսահատ այս թմբիրէն, ճմռեմ, օտարութեան ցաւէն կոտտացող աչքերս, մաքրեմ ճպեռը, մտքի մոռացութիւնը. ու, յիշողութեան ամպամած երկիրքին տակ՝ քալեմ հաւատքի գաւազանին յենած, ելլեմ, բարձրանամ, կոխեմ գետին, դարձ—դարձ լեռները մազըլցիմ, համբուրեմ հողն ու քարը այն երկրին որ ծնունդ տուած է մեր սուրբերուն և հեղինակներուն:

Կ'ուզեմ մեծ սուրբին հետ նստիլ ժայռերու ձերպերու ստուերներուն տակ աւնուլ քունն ու հանգիստը առնել, կամ այցելել սառնակաթ աղբիւրներուն՝ որոնց հայելիին մէջ սուրբին պատկերն է ցոլացեր, պապակը լուացեր, ճգնութենէն այրած ճակատը զովացուցեր: Մանեմ քարայրը, որուն խոր ստուերներուն մէջ սուրբը ճգներ և աղօթեր է, դեերը հալածեր, ու տառապեր «հրակայծ մօթդներէն, անձեանիծներէն և ուրիշ քրտնածին, զգուելի, կսկծեցնող ու կեռացնող խումբերէն, ու

որոնք զիշերամարդ թեւերուն պէս, խաւարաւէր մեկնակաղէն բարբարոս գունդերուն, արարական գանասար գալլերուն պէս, իրենց զազանութեամբը, կորակոր գնացքովը, արջնաթոյր դոյնովը, կրկնապարոյր, կռածագ, կտուցովը, նման կարիճի խայթոցներուն կամ դժնիկ փուշերուն՝ խոցուելով կը ծծեն, կը քաշեն արեան խոնաւութիւնը... որոնց դիմաց մարդերը, որոնք ամբօխներու իշխեցին, ժողովուրդներու տիրեցին, աղգերու քաղաքները առին, զիւրաւ յաղթեցին, իրենց հզօր ձեռքերուն պարտութիւնը խոտոտովանելով՝ ըսին. որովհետեւ չկրցանք զիմացիկ հզօրագոյններուն ուժին, խոյս տուինք, այստեղ եկանք, վերնայարկ Գոտեկան քարայրը, ուր Նղերովի քամին ու լիճին գեփիւոը հրեշտակներու բնակավայրը ըրած» են:

Սուրբին ներշնչումի քարայրը, լեռան գեղեցիկ մէկ կէտին վրայ, հեռու մարդու ճամբաներէն ու տեսողութենէն, հոս է, անդունդներու վրայ կախուած քարաժայռերու բնակարանը, անդնդախոր հայոց մեծ Դանդէի ճգնարանը, ուր «Հայոց մեծագոյն բանաստեղծը» արձակած է հառաչանքներու իր օղբի աղաղակները, ի խորոց սրտի խօսքի իր աղապատանքները:

Ահա դամբարանը մեծ Սուրբին, որուն մարդիկ կը մօտենան ծնկաչոք, ու ծնրադրութիւնով իրենց իւզը կը կաթեցնեն անոր մշտափառ ջահին մէջ, աշտանակներուն մէջ վառուած մօմեր կը պլպլան, և ատուշանի կրակներուն վրայ իրենց խօնկը կը ծխեն: Ու, ինչպէս այսօր, կը տեսնեմ թէ ինչպէս մայրս, մեծ Սուրբի սրբատաշ մարմար գերեզմանին շուրջը կը դարձնէր ինձ, վրան կը պառկեցնէր, որ չնորհքն ու իմաստութիւնը գար իր փոքրիկին վրան:

Մեծ Սուրբին մէկէ աւելի գերեզմանները չեն կրցած զայն իրենց մէջ պարփակել՝ ան կը մնայ միշտ անպարագրելի ու

կառուէ և փառաւոր դէմք մը, Էնօխ LXXXIX, 52, XC, 31, Մատթ. XI, 14, XVI, 14, XVII, 10, Մարկ. VI, 15, VIII, 28, IX, 21, Ղուկ. I, 17, IX, 18, Թովհ. I, 21, אבות LXX אב, եղակի. նոյնպէս 205. հօր: אבות לע בנים LXX ἀνθρώπων πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ նոյնպէս 205. առն առ ընկերի իւր: לב օրտ, Արար. א, Ասոր. לב, Արամ. אבא, եթովպ. lebe, Ա.քթա. libbu, որուն Սուրբերէն նախատիպն է sag. Եգիպտ 'b. Ուկարերէն lb:

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱՐՂ, ԶՂՁԱՆԱՆ

հրաշագործ, Եղերովի փոթորիկներուն պէս աշխարհաստատ, ծովուն ջուրերուն պէս խորանդունդ ու մրրկածին, և կամ, այնքան քաղցր և անուշ՝ ինչպէս ծովուն կապոյաներուն մէջ ննջող հուր աչքերով, բոց մօրուքով մանկիկը, որ զեփեռը կը շնչէ ու ծաղիկներուն՝ իր բոյրը կուտայ:

Հայկական Տաւրոսը՝ իր ամբողջ երկաթեան վրայ՝ ոչ մէկ կէտին վրայ այնքան բարձր էր ու կամարածեւ, որքան Վանայ Լճի հարաւակողմը իր մահիկածեւ պարիսպով, նոյնքան մահիկածեւ ծովուն ջուրջ:

Ռչտունեաց աշխարհն է սա:

Գաւաշի փոսը:

Ռչտունեաց աշխարհի ամենամեծ և խորունկ փոսն է, Գաւաշի փոսը, ինչպէս Փետանդաշտը (փոս-դաշտ) ամենաբարձրագիր դաշտն է, 2200 մետր բարձրութեամբ:

Կայ ուրիշ աշխարհ մը որ այնքան փոքր տարածութեան վրայ, որպիսին է Ռչտունիք, իր վրայ կրէ այնքան կաթողիկէները:

Կ'ուզէ՞ք ինձ հետ անոնց համբանքը ընել: Նստինք Ախթամարի քարաժայռին վրայ ու համբենք. արեւելքէն արեւմուտք, Նախ, ծովահայեացները:

Սիւպտակ Վանք, Զարահան Ս. Նշան (Եղիշէի գերեզման), Հելի Վանք, Հերիճ Վանք, Ախաւանք, Ախթամարի Ս. Խաչը, Ս. Վարդան, Եօթ անուան տէր Ս. Յովհաննէս (հարբերդի), Նարեկի Վանք, Նոր-Գիւղի Ս. Գէորգ, Կարմրակի, Լուսապտուղ Ս. Սահակի, Ս. Թովմաս առաքելոյն, Ընձակի Ս. Յակոբի վանքերը:

Զօրամէջիները, լեռնապարի հարաւ.

Մրրաքրոջ Ս. Նշանի, Կարող Տէրի, (կարատէր) Փութկի Ս. Գէորգի, Մոկաց՝ Ս. Զօրավար, Ամենափրկիչ, Ս. Մինաս, Ս. Կարապետ, Ապարանից՝ Ս. Խաչ, Վորգա՝ Ս. Աստուածածին ու Խիզանի Ս. Խաչ:

Ռչտունիքին ծոծրակը՝ Փետան դաշտն է. սուրբերու ու մեծ մատենադիրներու ծննդավայրն ու միանգամայն հանգստարանը:

Անանիա վարդապետ Նառեցի, Խորով Եպիսկ. Անձեացի (Նառեցի), Գրիգոր Նարեկացի (Նառեցի), և... Եղիշէ Սրբ. (Եղիվարդ) Կայնիմիրանցի, Նոյնպէս. Եթէ ոչ ծննդավայր՝ գոնէ հանգստարանը, Աւարայրի պլպուլ՝ Եղիշեայ քաղցրազրուցեկի

և տանչարանն՝ աստուածախօս Մովսէս Խորենացիի:

Արտօս, գլուխը՝ Ռչտունեաց զեղեցիկ ու բարձրագագաթ լեռներու, անմահական ջրերու, պէս պէս ծաղիկներու ու փարթամ արօտներու: Ծաղիկներ կան, որոնք միայն այս լեռներուն վրայ կը ծաղկին, թփուտները՝ որոնք այս լեռներուն վրայ կը կանանչին: Ռչտունիքէն դուրս ո՞ր լեռները ունին Սուսուն ծաղիկ: Սուսուն ծաղիկը, որ իր մէջ կը խտացնէ Հայաստան աշխարհի բոլոր ծաղիկներուն բոյրն ու հոտը, անուշութիւնն և զգլխանքը: Ան՝ ծաղիկներու Նարեկացին է:

Նարեկացին հայ մտքի Սուսուն ծաղիկն է, հայ մտքի, հայ սրտի, հայ խելքի, հայ զգացմունքի, հայի ուրախութիւն, հայի տրտմութիւն, անոր նախապաշարումը, անոր թերահաւատութիւնը, սիրոյ, հաւատքի, յոյսի, համբերութեանը, ընդվզումի, բռնութեան և Աստուծոյ դէմ պայքարողի կերպարն է:

Ո՞վ կրցած է անոր չափ սէրը ապրիլ՝ կրօնքին անուան տակ, կամ իր ամենի կատաղութեան մէջ թուլէքներ գործել, այս սերուն հետ կռուի բռնուիլ, և կամայ սահարի մը մոլեգնութեամբ կիրքերու վրայ յարձակիլ, ինչպէս Եղերովի բռնաշունչ փոթորիկը լեռներուն՝ որ ծովին վրայ կը յարձակի ու բռնաշունչ կ'ընէ բոլորը: Տեսա՞՞ք Եղերովի փոթորիկը որ կը յարձակի ծովուն վրայ, կ'արշաւէ, կը մրկուի, անդունդը կը բանայ ջուրերուն մէջ, ջուրերը երկինք կը բարձրացնէ, վիշապները շղթաներու կը գարնէ, երկինքի աստղերէն կը կախէ, ամպերը կը փչէ, փայլակներ կը ցանէ, շանթահար կ'ընէ գոռոզ լեռները, փոսեր կը բանայ, անդունդներ կը շինէ, Սանդարամետ կը շինէ, մարդն և Աստուածը սարսափի կը մատնէ, շարքեր կը հալածէ մինչև տիեզերքի ծայրերը, մթութեան խաւարներուն մէջ՝ խաւարը կը թանձրացնէ, Աստուածը կը վանէ տիեզերքէն, մինչև որ իր հոգին անդունդներուն վրայ շարժելով ըլլայ նոր «եղիցի լոյս» մը, Լոյսին մէջ՝ լոյս կ'ըլլայ, կը խաղաղի, կը բացուի, կը փթթայ, կ'անուշնայ, կ'ըլլայ զարուն, ծաղիկ դաշտ, կ'ըլլայ մանուկ, կամ աշունք զեղին՝ որ կ'իյնայ անգոր ու գալկահար, կը պառկի ծովակին օրօրոցին մէջ, ծառե-

բու և պուրականներու զով ստուերներուն տակ մանկան լացը կուլայ: Կամ թէ անուշահամ մրդերու պէս օդը կը բուրումնաւետէ, կամ, ձմրան սարսուռը կ'ապրի ու կ'արձակէ ձիւնին տակ թրջած խոտին բուրմունքը:

Ահա նարեկացին իր աշխարհագրական միջավայրին մէջ, հարազատ ծնունդը իր Հայրենիքին:

Երկար ըրի այս մասը: Աղէ՛կ ըրի:

Երբ, ժամանակին, եղիվարդը կարգացի, զգացի որ ձայնն իր ծանօթ է ինծի: Զգացումները՝ հարազատ, թոխքը՝ թեթեւ, չունչը՝ քաղցր, հառաչանքը՝ խոր, մեր լեռներուն չափ խոր: Ու, երբ գտայ տեղը իր ծննդավայրին, այդ լեռներուն բուրմունքը հասաւ ինծի: Ու, իմ հայրենաբաղձ հոգին, ի խորոց սրտի խօսք բարձրացուց և ուրախութեան աղաղակներով, կրկնակի խօսքերով, փառք տուաւ Աստուծոյ, ըսելով, — Փառք քեզ, Աստուծոյ, փառք քեզ, և յաղագս ամենայնի, փառք քեզ, որ յոյսին թելը չես կտրած, հաւատքին վէմը չես խախտած, սէրը չես պակսեցուցած, քանզի խոնարհ այս երկիրը կրկին եղաւ տէրակիր, գտաւ լծակից, լծակից մի փոքր ընդ աստուածատուր վարդապետին մերոյ, Արքազան հայր Եղիշէի, որ եղաւ յաջորդ ու տէրակիր Գրիգորիատիպ դպրութեան մերոյ, եղաւ երկիր բանական բուսոյն, զգայական անդաստան կենացն հացի, վառարան՝ բորբոքման անչէջ կայծական, վայր դալարաբեր հայրենական ծոցածին ծաղկին և ծառ երկնուղէջ անթարչամ խնձորին և գործարան գոյութեան մեր լուսատու հոգեւոր դպրութեան:

Դուն միայն կրնաս ներել, Արքազան, զիչերախաւարին մէջ գրուած այս տողերուն սայթաքումները, երկբայութիւններն ու չաղփաղփութիւնները:

Բ.

Հայրենի լեռ. —

Հայրենի երկրէն երկու սուրբ ու նուիրական նշխարներն ունիմ որպէս սեփականութիւն, որոնք իմ թափառական կեանքի լոյս աղօտ յիշողութիւնը կը կազմեն. նախ երկ մը ու պատկեր մը, իւզաներկ պատկեր մը, Արտօս:

Պատկերը՝ գործն է Մասիսներու անշուքական նկարիչ Օհան Բաղդասարեանի, հեղակաւոր ու վեհ որքան Մասիսներն են: Գնահատուած եւրոպացի և Ամերիկացի նշանաւոր գիտնականներու և գեղարուեստասէրներու կողմէ:

Վանեցի Օհան Բաղդասարեան հասակակից Փանոս Թերլէմէզեանի՝ սորված նոյնպէս Փեթրոպոլիի Արուեստից վարժարանը, որուն պատկերները, 1927-ին Միւսինի միջազգային արուեստահանդէսին մէջ՝ առաջին կարգի մրցանակի կ'արժանանան: Սակայն նախանձը և ատելութիւնը կ'այրեն իրենց բոցերուն մէջ Օհանը: Այս մասին օր մը առանձին:

Պատկերին բոլոր գոյները նուրբ են ու բնական: Գարնանային արշալոյսը որ Ռըլտունեաց լեռներուն տուած է ուրախ գոյն մը, նման նոր արթնցող մանկան ժպիտին, ձիւնածածկ դազաթները Արտօսին՝ արեւածաղին կարմիր գոյնն են առեր, մինչդեռ անոր հիւսիսային լանջերը մռայլ ստուերներու խաւարին մէջ դեռ չեն արթնցած: Բաղդասարեանը ստուերներու անմրցելի վարպետն է: Կապոյտ ու խոր ստուերները կը տարածուին հեռու Գաւաշին վրայ, պահելով հայածորը լեռներու պահարանին մէջ անտեսանելի: Արտամետին բարձրադիր՝ պատկերին երկայնքով, ցածնալով, երկննալով, նեղնալով, վայրէջք մը դուրս կուտայ որ, Արտօսին զուգահեռ, նուրբ բաց վարդ գոյնով մը կը վերջանայ ծովին մէջ:

Արտամետէն՝ բարձրագոյն երկայնքն ի վար ստուերային կանաչութեան մը մէջ՝ կ'երևին Արտամետի մրգաստանները՝ կէս ընկղմած ծովին մէջ: Ապա ծովը՝ որ տակաւին չարթնցած իր խաղաղ կապոյտին մէջ կուգայ զիզուելու Շամիրամի պարտէզներու գոգին մէջ. պարտէզներուն ճոխ կանաչութիւն մը, ուր ծառն ու թուփը, խոտն ու ծաղիկը իրենց գոյները ունին. ու, վրձինը կրցած է իւրաքանչիւրին տալ իրենց գոյնը, այսինքն, Վանի վարդաստան այգիներուն գոյնը: Բիւ մը հեռու ջուրերու ծոցին մէջ առագաստանաւ մը կը ծփծփայ ջուրերուն վրայ:

Սա է նկարին արտաքինը, ուր երկինքը կամարացած է լեռներուն վրայ, լեռները բարձրահայեաց կը նային ցած ինկած բլուրներուն ու խոր ինկած ծովերուն վրայ:

ուր պարտէզներուն կանաչութիւնը գլուխ
կը բռնեն լեռներուն զիմաց՝ ու բարտիները
տեղ տեղ կը հասնին լեռներու կէս բարձ-
րութեանը: Կ'ուզէ՞ք տեսարան մը, ուր
պարտէզներն ու բլուրները, ծովուն կա-
պոյտն ու դաշտերուն ստուերային կապոյ-
տը միացած ըլլան լեռներու խոր ստուեր
կապոյտին հետ, որոնց վերեւ, արշալոյսը
կը ծաղկի կարմրաբոսոր այս պատկերին
նայեցէք:

Ինձ համար սակայն այսքան մը չէ սա
լուղաներկ պատկերը:

— Ան իմ կենդանի հայրենիքն է, ան՝
գոյներէն ու զիծերէն աւելի բան մըն է
ինձ համար: Ինձ համար՝ Շամիրամի պար-
տէզներուն այս զիծը՝ տարածութիւն մըն
է, տարածութիւն մը՝ Վանի զրախտաբոյր
մրգաստաններու, ալիւններու, վարդաս-
տաններու, պարտէզներու, դաշտերու և
արտերու:

Ծովը այսքան փոքր չէ: Վանի Շամի-
րամ թաղէն մինչև Արտամետ, Ծվրստանի
և Արտամետի դաշտերը կան, որ «քանի
քաշես այնքան կ'երկարին», ինչպէս Շա-
միրամի առուն, որ իր երկայնքին մէջ ոչ
ծայր ունի և ոչ ալ վախճան:

Պատկերէն գիծի այս տարածութիւնը
ինձ համար զրախտային ընդարձակութիւնն
ու գեղեցկութիւնը ունի: Հազիւ ազատած
Վանի ալիւստաններու պտուղներու հոտէն՝
քեզ կը զիմաւորեն Ծվրստանի, կը տեսնէ՞ք
պտտիկ հայր Սերովբէն, որ Ծվրստանի սա
զիմացի մրգաստանի պարտէզին մէջ, փոք-
տուզ ինկած խոտերու վրայ՝ մէկ խնձոր
թուշ կ'ընէ ու կը նետէ, ու մէկալին ձեռք
կ'երկարէ, ու խնձորէ խնձոր փոքտուզ կը
վազէ ետեւէդ կանչելով, հապա, հապա,
հապա, հապա, Աստուած հապա, Աստուած
ահապան. որու վրայ, ստիպուած ետ կը
գառնաք ու կ'ըսենք. — «Աստուած՝ օգ-
նական»: Մրգերուն բոյրերը, տակաւին
այս բոյրերը չվերջացած, Արտամետի ան-
մահական խնձորները քեզ կը զգլխեն, ու
իրենց փէշերուն տակ քեզ կը քաշեն, ծովը
նետել կուտան քեզ, կը լողցնեն ու գուրս
կը հանեն՝ եթէ զնացող Շամիրամը չար-
թըննայ մեղաւոր համբոյրով մը:

Ո՞ր գեղարուեստասէրին աչքը պատ-
կերին այս մշուշոտ կանաչին վերեւ կրնայ
տեսնել բարձրահայեաց Արտամետը, որուն

առջև, Տոսպայ լիճը առասպելական Շամի-
րամի լողարանն է շիներ, անոր հաւաքած
պարսառիկին մեծամեծ քարերը՝ մեծ աղ-
բիւրին շուրջ՝ անմահական ջուրին հսկո-
ղութիւն կ'ընեն. աղբիւրը՝ որուն մէջ Ա-
րային վէրքերը լուացեր է Շամիրամ իր
վաւաշոտ ցանկասիրութեամբ, իր կախար-
դական վճուկութեամբ, իր տափական ու-
լունքներու յուսութքովը, ուր ուզած է
կեանք տալ Արային, ու, որու ծիծաղնե-
րու բոցին մէջ՝ կարմրեր են Արտամետին
խնձորները, Եւային դրախտէն մնացած:
Ինչ հէքեաթ խորհուրդ: Արամեան Արան՝
ի տես Շամիրամի գեղեցկութեան՝ չի կրնար
յաղթել փորձութեան, համբոյր մը կը քաղէ
անոր այտերէն, բայց և կը բռնուի անոր
թովչանքին թակարդէն ու Նուարդին տա-
լիք մատանին հոն, Շամիրամի սնարին մօտ
կը մոռնայ ու գերին կը դառնայ Շամիրա-
մին: Արամ թէև, կը վերադառնայ Նուար-
դին և կ'ուեննայ Սոսանուէր Անուշաւան,
բայց ալ՝ ո՛չ Նուարդին սէրը և ո՛չ ալ Ա-
նուշաւանին անուշութիւնը չեն կրնար մա-
րել Շամիրամին սիրոյ կրակները. ան բըռ-
նըւած էր անոր թովչանքին կարթէն, անոր
գերին էր, ու, թէև կը մեռնի Նուարդի
հետ կապած ամուսնութեան հաւատարմու-
թեան կապովը, բայց և յարութիւն կ'առնէ
Շամիրամի գիրկին մէջ, ուր կ'ապրի՝ ան
հիմա Շամիրամի զրախտին մէջ, որպէս
յաւիտենական դժբախտ, անդունդով մը
դատուած Նուարդէն և Անուշաւանի Դրախ-
տէն:

Վայ անոր որ Շամիրամ մը կը համ-
բուրէ ու կը փախչի, ան՝ իր ծամբուտ եր-
կար խուրձերով մեծամեծ քարերը անոր
ետեւէն կ'արձակէ, բանակները կը փշրէ,
ծովին մէջ մրրիկ կը շինէ, մինչև որ զայն
խեղդէ իր տափանքներու անդունդներուն
մէջ:

Փառք Խորենացիին, որ Արան կը քնա-
ցնէ հաւատարմութեան յաւիտենական քու-
նով, պանծացնելով ամուսնական սիրոյ
յաւիտենական հաւատարմութեան գերա-
զանցութիւնը:

Կ'ուզես Արտամետի անհրապոյր տա-
փակ լերան կարճ ճանապարհը ձեռք առ-
նել, անվերջանալի ոտտին արտերու տա-
րածութեանը մէջ՝ թէ՛ Արտամետի մրգաս-
տաններու եղբերքով Շամիրամի ջրանցքին

հետ օձապտոյոյ՝ քալել, դարձդարձիկ փոսեր կտրել, Շամիրամը երազել, ծովը դիտել, լեռներու կարաւանը համբել, որոնք իրենց դուռնէն ծովին մէջ մխրճեր են, որոնք քեզ հետ միշտ կը քալին բայց չեն յառաջանար կամ Աղթամարը՝ որ միշտ ջուրերուն մէջ լող կուտայ ու ափը չի գուրս դար: Սուրբ Վարդանը կ'ուզես մտնել, որ կը նստի Արտամետի տափակ լեռան քթին վրայ՝ ոտքերը կախած ծովին ջուրերուն մէջ ու չուզեր լսել, իրմէ քիչ հեռու Խոջապայ գետին գորտերուն կրկնողը՝ ուր ծովն ու խորականից շամբիւտը իրար կուլ կուտան, ու կուլ կուտան նաև Պարակաւնից Բուղանը...

Դիւրին չէ հայկածորը կտրել Արտասին հասնելու համար, Խոջապայ Գետը կայ դիմացդ, իր առատաջուր գետով. գիւղեր կան հիւրասէր ու խոռովկան: Կրնա՞ս չիջնալ խորգուժը, Վահանը կը խռովի, վարդպատը՝ կը հապա: Իշխանի քոմէն անցնիս ու տէրհա՞յրը չի տեսնես, Մուտոեանի հետ միացած ինչե՞ր կը լարեն դէմդ:

Կրնա՞ս ուշանալ ու չանցնիլ Մշտակը, ահա լէզէոն մը ամէն կարգի Մուրօեաններու որ օձիկէդ կը բռնեն ու քեզ կը բանտարկեն մինչև որ տանձն ու խնձորը վերջանայ: Հապա ալ, քեզ կ'ըսեն. «Ինչո՞ւ ջուրը մանելով անցնիս որ քու սենն ու սպիտակը երեւի, քալէ Անգղէն երթանք, կամուրջէն, անոր ջրաղացներէն՝ եթէ չարթննայ Ռէս Մըրսոն: Եւ ապա քալէ Կըռնուտի անկո՞ւտ դաշտէն՝ մինչև որ չուքի մը տակ քնչուհին քեզ գտնէ ու փերբուզ մէջ՝ բախտդ նայի, քեզ չողովէ՞... Արտամետի Շամիրամի ջուրերէն՝ Կոնուտի անջուր քնչուհու կոնի փուշերու բոցերուն մէջ... Որքան քրտինք պէտք է թափես մինչև Աթանան հասնիս և զգաս որ ալ Արտասի փէշերուն տակն ես:

Աթանան սահմանն է Գաւաշին: Արտասն իջած Բեշօղ-ին ջուրերը Աթանանէն կը վազեն մինչև ծովը՝ ջրելով անոր արտն ու ափը: Ասկէ՝ կառավարական ճամբան, Ոստանի փոսը կը բաժնէ երկու մասի, ձախ կողմը՝ Արտասի փէշերուն վրայ կը կանգնին ու կը փռուին Սպիտակ Վանքը, բարձրահայեաց, վարը «Առուամէջ»ի թաղը իր պարտէզներովն ու ծխախոտի տնկաբաններովը, վերը՝ Չարահան Ս. Նշան

վանքը (Եղիշէի Դամբարան), ստուերախիտ ծառերուն մէջ խորանացած, ապա «Պարանոց Այգի»ն, «Մեծ Թաղ»ին մրգաստաններն ու տնկաբանները, յետոյ «Վերին Թաղ»-ի ու «Մատմաննց» թաղերն և անոնց ծիրանի և ընկուզենեաց անտառները, որոնք տուները իրենց մէջ պահած Ոստանի Գետին զով ջրերուն եզերքն ի վեր, եզերքն ի վար քիւրտ անուշիկ տակ, Մուհամմէտին գլխով թեանը ապաւինած՝ հայ սովորութիւնները կ'ապրին, անոր հէքեաթները կը պատմեն, անոր սիրերգութիւնը կը տնտնան՝ սպասելով թէ ե՞րբ արշալոյսը պիտի ծագի ու լեռներուն ետեէն իջնայ, Բելը նետահար իյնայ ու ինքը ազատի անոր տիրական բանութիւնէն:

Կառավարական ճամբուն մէջտեղ, Գետին աջ ու ձախ փերբուն վրայ՝ Ոստանն է իր պետական չէնքերովը, ծառերու շրջանակին մէջ, ապա՝ «Իշխար»ը որ կը նստի Բղլաքարի լանջին՝ Գետին աջ կողմը՝ Վառնշատը ու ծովափին՝ Հեշատը՝ որուն վերեւ կը բարձրանայ Գազիկ Արծրունու նշանաւոր բերդը, որ Բղլաքարի բարձունքէն՝ Ռշտունեաց ծովին կ'իջխէ: Ահա Ոստան, մրգաստաններու այս մեծ աւանը, որ կը սկսի Սիպտակ վանքէն ու կ'երկարի մինչև Մատմանցը՝ տասնըհինգ քիլոմէթր երկայնքով ու Մատմանցէն մինչև Հիշաթի-Ծովափը՝ 6 քիլոմէթր, որուն դիմացը, ծովափին կը կանգնի Ոստանի նշանաւոր կոթողը՝ ի նշան Հայ ու Արաբ եղբայրութեան, որը իր միակտուր մարմարիոնով՝ մեծութեամբ ու զարդանկարներու դեղեցկութեամբ, Ժողովուրդը հաւասարացուցեր է Աղթամարի կաթողիկէին ու Պոհտանի կամուրջին:

ԳՍԻԱՇՈՐԴԻ

(Ն. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ)

(Շարունակելի՛ 1)

Գեր. Եպիսկոպոսներուն, իսկ երկու Սարկաւագներ կը կրեն պատրիարքական իշխանութեան խորհրդանիւ բաժնորական մեծ խաչն ու հովուական գաւազանը: Վանքի դռն բաժնոր կը ստուարանայ Հոգ. Վարդապետ Հայրերով որուն կը հետեւին ուսանողներն եւ ժողովուրդ, իսկ բաժնորին առջեւն ընթաց կ'առնեն, ուսիկանական խումբ մը եւ ապա մեր սկառսներու երկաւանից շարք իրենց դրօշներով: Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկառսներու նուագախումբը զորդագին կ'առաջնորդէ մեծագնացուած բաժնոր շարժման մէջ ղեկով նուսադեմի Հայ քեօսար բնակչութիւնը: Մինչ բաժնոր կը յառաջանայ դէպի Ս. Յարութեան Տաճար, փողոցները խոնարհուած են մարդկային զանգուածներով, լեցնելով մինչեւ պատահաններն ու սանիքները:

Այս ընթացքով բաժնոր կը հասնի Ս. Յարութիւն, որուն մեծ դարպասին առջեւ զգեսաւորուած կը սպասեն, ժառանգաւոր Սաներ, Սարկաւագներ եւ Ս. Յարութեան ժամարար վարդապետներ, շեղորհն զգեսաւորուած ըստ կարգի ու ասիանի: Կը զգեսաւորուի նմանապէս Գեր. Տեղապահ Սրբազանը նրանաւորն Շիրայակի արևազոյն ու ոսկեհուռ հնօրեայ զգեսներով, ու «Հրաւարա»ի երգեցողութեամբ կ'առաջնորդուի դէպի Փրկչական Գերեզմանը, ուր կը կատարեն իրենց ուխտը Միաբանութեան բոլոր անդամները: Ապա բաժնոր կը յառաջանայ դէպի Բ. Գողգոթայի մեր մասուրը, ուր կը կատարուի Կիրակմուսի ժամերգութիւնն ու Ս. Վարդանանց նախասօնակը սրտառուչ հանգիստութեամբ: Տնօրինական Սրբաշնորհայ այցելութեան բաժնորն յետոյ, Միաբանութիւն, ուսանողներն եւ ժողովուրդ կը վերադառնան Մայրավանք, նոյն հանգիստաւոր գնացով ու կարգով, ինչ որ եղած էր մուսի պարագային:

17 Փետր. Կիր. — Առաւօտեան ժամը 5-ին, Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը գլխաւորութեամբ Գեր. Տ. Սուրեն Սրբազանի կ'իջնէ Ս. Յարութեան Տաճար: Գողգոթայի Սրբավայրին ուխտի այցելութենէն յետոյ վերանան մեր Մասուրին մէջ կը կատարուի Առաւօտեան ժամերգութիւն:

Ժամը 8-ին, իր շախմատով Տաճարէն ներս մուտք կը գործէ Գեր. Տեղապահ Սրբազանը, ու կը սկսի օրուան հանգիստաւոր Ս. Պատարագը Բրիտոսի Ս. Գերեզմանին

վրայ, որուն շրջափակը արդէն իսկ խոնարհուած է ժողովուրդի հոծ բազմութիւն ու հաւիւրաւոր աշակերտութիւն: Կը պատարագէ Գեր. Տ. Սուրեն Ս. Եպս. Քեմանեան, իսկ Ս. Պատարագի երգեցողութիւնները կը կատարուին Կոմիտաս Վրդ.ի բառածայն դաւանաւորումով: Կը քարոզէ Գեր. պատարագիչ Սրբազանը, շեշտելով Ս. Վարդանանց այս սօնակատարութեան անհրաժեշտութիւնը քեկոնական եւ քեկազգային տեսակետով, նոյն ասեմ դուռնաւելով Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետի հրահանգին կանխանոց իմաստութիւնը այս առիթով:

Յետ Ս. Պատարագի, Ս. Գերեզմանին շուրջ կը բոլորուի օրուան մեծահանգիստ բաժնոր՝ գլխաւորութեամբ Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր, որ ի ձեռին ունէր Ս. Վարդանի Մասունքը աչի մը մէջ ամփոփուած. բաժնորին կը մասնակցէին Եպիսկոպոսական դասը, Հոգ. Վարդապետներ եւ ուսանողներն, շեղորհն զգեսաւորուած ըստ կարգի եւ ասիանի, խաչ ու խաչվառներով ու վառեալ մոմերէններով, մինչ զպիւրները քայլը ներդաշնակութեամբ կ'եղանակէին Ս. Վարդանանց Շարականը «Նորահրաւ Կոթակաւոր»: Հանգիստութեանց այս շեղութեան մէջ զգալի էր որ Ս. Վարդանանց նահատակութեան խորհուրդն միայն կ'առնէին սա պահունքները բոլոր հայորդիներուն, որոնք խորին երկիւղածութեամբ կը լեցնէին Տաճարը ու արցունք աչքերուն կը հետեւէին արարողութեանց վսեմական ընթացքին:

Կատարելէ յետոյ Պատանաւորի եւ Ս. Գերեզմանի հանգիստական կարգն ու ընթերցումները, բաժնոր կը բարձրանայ մեր վերնամասուրը ուր Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր օրհնութիւնը կը փակէ այս առաջին հանգիստութիւնը:

Միաբանութիւն, ուսանողներն, սկառսներ եւ ժողովուրդի բազմութիւն, եւրեկուան շեղութեամբ կը վերադառնան Մայրավանք, նուսադեմի փողոցները անգամ մը եւս լեցնելով իրենց հոգեւոր խանգին ու եռանդին շառաչներով:

Բ. ՀԱՆԳԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ

ՆԻ ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴԵԱՆ ՏԱՀԱՐԻՆ ՆԵՐՍԻ

24 Փետր. Կիրակի առաւօտուն, Ս. Յակոբի զանգերուն հետ անգամ մը եւս կը խորհրդի Մայրավանքի արտաքին հրապարակը, եկեղեցականներով, ժողովուրդով, ուսանողութեամբ եւ սկսուներով ու ժամը 8-ին, զլսաւորութեամբ Գեր. Տեղապահ Ս. Հոր, քափօրը համբայ կ'ելլէ, հիւզ 16 Փետր. -ի երեկոյեան գնացքի հանդիսաւորութեամբ ու կարգով: Ու յառաջանալէ յետոյ մինչեւ հաղախ Ս. Ասուածածնայ զուրը քափօրական կը տեղաւորուին ինքնաշարժերու երկար գնացքի մը մեջ, ոսկիանական ջոկատի մը առաջնորդութեամբ, համբայ կ'ելլեն դէպի Ս. Ծննդեան Բաղար, Բերդեհեմ: Համբուն մինչեւ կեսը դիմաւորութեան եկած էին Բերդեհեմի Բաղարապետութեան եւ Հայ ժողովուրդի ներկայացուցիչները ու ձիաւոր ոսկիաններու ջոկատ մը, որոնց առաջնորդութեամբ պատկառելի այս Հայաքափօրը մուտք կը գործէ Բաղարէն ներս, որուն մեծ հրապարակին կը սպասէին ուսանողութիւն եւ Միաբանութիւն եկեղեցական զգեսաւորումով, խաչ ու խաչմաններով: Ս. Ծննդեան մեր զանգերու երկարատեւ զօղանջը արդէն իսկ հրապարակը լեցուցած էր Հայ քեօսը ժողովուրդի հոծ բազմութեամբ: Հոս Գեր. Տեղապահ Հայրը կ'ողջունուի դիմաւորութեան եկած նահանգապետէն, ու հաղապետէն ու տեղւոյն կառավարական կազմէն, ապա զգեսաւորուելով կը նախագահէ քափօրին որ Ս. Վարդանանց շարականի երգեցողութեամբ կը յառաջանայ դէպի Ս. Ծննդեան Տաճար: Կը կատարուի Ս. Ծննդեան այրի ուխտի արարողութիւնը ու ապա կը սկսի օրումն Ս. Պատարագը. նոյն ու մեծահանգէս վայելչութեամբ: Կը պատարագէ Գեր. Տ. Ռուբէն Ս. Արեւիկա. Մանասեան, եւ կը Բարոզէ, գրուածելով Վարդանանց նահապետութեան մեծ խորհուրդը: Յետ Ս. Պատարագի կը կազմուի օրումն քափօրը, բոլոր եկեղեցականները զգեսաւորումով յառաջանալով Ս. Ծննդեան սիւնադարձ գաւթէն կը բարձրանան Մեր վանքը, մինչ քափօրին նախագահ Գեր. Տեղապահ Սրբազանը, Ս. Վարդանի աչն ի ձեռին կ'օրհ-

ներ հաւասարեցնեն խառնեամբ բազմութիւնը: Ժամը գրեթէ յ. մ. 1-ն էր երբ Միաբանութիւն, կը վերադառնար դէպի նրա սպիտակ — Մայրավանք, ընկերակցութեամբ ձիաւոր ոսկիաններու, իսկ հաղախն ներս մուտքը դարձեալ ոսկիաններու եւ Հայ աւրիներու առաջնորդութեամբ, մինչ Մայրավանքի մեծ զանգը կ'աւետէ քափօրին վերադարձը Ս. Ծննդեան Բաղարէն, ու ժողովուրդի խառնեամբ բազմութիւնը կը լեցնէր նամբաները, մանաւանդ Հայոց քաղի շրջափակին մէջ:

Գ. ՀԱՆԳԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳԵԹՍԵՄԱՆԻԻ

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԱՅ ՏԱՀԱՐԻՆ ՄԷՋ

26 Փետր. Ս. Ղեւոնդեանց Բանաւայիցն. — Երեւոթի առաւօտուն, Գեր. Տեղապահ Հայրը, ընկերակցութեամբ Գեր. Նախկոպոստաց եւ Հոգ. Վարդապետաց եւ առաջնորդութեամբ ոսկիաններու, Հայ սկսուներու եւ բարապետներու եւ հետեւողութեամբ ժողովուրդի հոծ բազմութեան կ'իջնէ Գեր. սեմանի, ուր Ս. Ասուածածնայ Տաճարին գաւթին մէջ կը սպասեն զգեսաւորեալ խումբ մը վարդապետներ եւ աշակերտութիւն: Գեր. Տեղապահի եւ Ս. Նախկոպոստներու զգեսաւորուելէն յետոյ, քափօր «Հրաշափառ»ի երգեցողութեամբ մուտք կը գործէ տաճար, որմէ յետոյ կը մատուցուի օրումն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը, Ս. Կոյսի գերեզմանին վրայ: Կը պատարագէ Գեր. Տ. Նորայր Ս. Նպս. Պողոսեան որ նաեւ կը Բարոզէ իրեն նիւր ունենալով Ս. Ղեւոնդեանց Բանաւայից նահապետութիւնը: Յետ Ս. Պատարագի, Միաբանութիւնը կը վերադառնայ Մայրավանք, առաջնորդութեամբ ոսկիաններուն եւ Հայ արիներուն: Իսկ հետեւորդ ժողովուրդի բազմութիւնը ստուարաբիւ երանգով ըլլալու չափ:

Գ. ՀԱՆԳԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԻՆ ՆԵՐՍ

27 Փետր. Զորեգաբի յ. մ. ժամը 3-ին, յետ երեկոյան ժամերգութեան կը կատարուի Ս. Վարդանանց տոնին նախատօնակը, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, նախագահութեամբ Գեղ. Տեղապահ Ս. Հօր, եւ մասնակցութեամբ եպիսկոպոսական դասուն եւ բովանդակ Միաբանութեան: Մայր Տաճարը ամբողջութեամբ լեցուն է ժողովուրդի եւ ուսանողութեան հոծ բազմութեամբ: Աւարդութիւններու վայելչութիւնը կը շեշտ օրում տան տոնին բացառիկ հանգամանք. իսկ Գեղ. Տեղապահ Հայր Մայրավանքի հնաւանդ սովորութեան համաձայն նախատօնակի ընթացքին ի ձեռնին ունեն Ս. Յակոբի գանձասան նուիրական յիշատակներէն Հերովմ Բ. Կիլիկեան բազաւորի միակնուր սաքե քանկարձէք գաւազանը:

28 Փետր. Հինգեաբի. Ս. Վարդանանց Զորավարացն: — Ս. Արքային կողմէ մասնաւոր կարգադրութիւններով զոյգ են բաղադրուի Հայ վարժարանները, արհեստանոցները, ու նոյնիսկ օտար վարժարաններու Հայկական բաժինները:

Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը հազած է արդէն տօնական օրերու իր շքեղ զարդարանքը, քանկարձէք վարագոյրներ, զորքեր, ու հարիւրաւոր արժաքայ կանթեղներու գոյնզգոյն պսակներ. իսկ Աւագ Խորանի կողմին, Ս. Վարդանի նկարին առջեւ յարուած է փոքրիկ խորան մը ուր կը հանգչի սուրբին մասունք-Աչքը, խունկի ու մոմերու պարուրանքի մը մէջ: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին կը սկսի հանդիսաւոր Ս. Պատարագը: Աւանդական սովորութեան համաձայն օրումն պատարագիչն է Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի Տեսուչը՝ Հոգ. Տ. Սեբաստիան Վրդ. Մանուկեան: Ս. Պատարագի երգեցողութիւնները բաղլըր ներգանակութեամբ կ'եղանակէր երկուսն երգչախումբ մը կազմուած Սալիմահայ երիտասարդներէն: Սալիմահայ զաւուրք իր բոլոր դասակարգերով անխափր ներկայ է ու եկեղեցին կը յորդէր հաւատացեալներու եւ ուսանողներու բազմութեամբ:

«Հայր Մեր»էն առաջ պատարագիչ Հայրսուրբը խօսեցաւ կուռ եւ ներհուն բարոյ մը, պանծացնելով յիշատակը Ազգային ե-

կեղեցական Մեծ պատերազմի նահատակներուն: Իսկ յետ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ հանդիսաւոր հոգեհանգստեան կարգ բովանդակ Հայ նահատակաց հոգիներուն ի հանգիստ:

Յետ միջօրեի մասնաւոր եկեղեցական հանդիսութիւն մըն ալ կարգադրուած էր քեմեր ժողովուրդին եւ քեմ օտար հրաւիրեալներու համար: Վանքի դրան, եկեղեցւոյ եւ Պատարագարանի մուտքերը երկուրէն արդէն զարդարուած էին Ս. Վարդանի մեծագիր նկարներով, շրջապատուած կարմրագոյն լուսավառութիւններով եւ դալարիներով, իսկ Աւագ Դռնէն մինչեւ Պատարագարան ու Մայր Տաճար փռուած զորքերով:

Յ. մ. ժամը 2.30-ին կը սկսին հնչել Մայրավանքի բոլոր մեծ ու փոքր զանգերը, մինչեւ իսկ եկեղեցւոյ գաւթին հնօրեայ կոշնակները: Մայր Տաճարը, գաւթը, ու շրջակայ ճանիքներ ու պատուհաններ կը յորդին ժողովուրդի բազմութեամբ: Մինչեւ ժամը 3, հետզհետէ կը հասնին օտար հրաւիրեալներ, Յոյն եւ Լատին պատարագարաններու եւ այլ կրօնական համայնքներու ներկայացուցիչներ, երուսաղէմի բաղապետը, կառավարական եւ զինուորական բարձրասիւնան անձնաւորութիւններ ու զանազան պետութեանց հիւպատոսներ:

Պատարագարանի սրահին մէջ կը զգեստաւորուի բովանդակ Միաբանութիւնը, Ս. Յակոբի գանձասան տմեկէն քանկագին զգեստներով: Կը կազմուի բափօր Գեղ. Մրբազան Հօր նախագահութեամբ զգեստաւորուած Ս. Արքայոյ Նշանակալիցայ պատարագներէն Գրիգոր Շիրայակիի ոսկեկար շուրջաւոր ու Գրիգոր Պարոնսէրի ոսկեհուռ եմփօրոնով, իր ձեռքին նրբարուեստ ու քանկագին գաւազանն ու աղամանդակուռ խաչը: Ս. եպիսկոպոսները զգեստաւորուած քանկագին շուրջաւորներով ու եմփօրոններով, վարդապետներ ոսկեքել ու խաչանիշ շուրջաւորներով, իսկ սարկաւազներ եւ դպիրներ, քանկագին շապիկներով, բոլորն ալ Ս. Վարդանանց նահատակութիւնը խորհրդանշող վառ-կարմրագոյն:

Ժամը 3.30-ին, զանգակներու ղողանջին հետ, ընթացք կ'առնէ երկարածիկ բափօր, «Հրաշափառ»ի երգեցողութեամբ, կարմրագոյն խաչվառներով, խունկով եւ

վառեալ մոմեղեցներով, ու ոսկեհանգեթեմբապաններու առաջնորդութեամբ վեճօրէն կ'իջնէ պատրիարքարանի սանդուղներէն գեղի Մայր Տաճարի զաւիրը, ուր ի պատուի կը սպասեն, Ն. Զ. Բարեխիւական, Զ. Ե. Մ. եւ Զ. Մ. Ը. Մ. -ի հարիւրեակ մը սկսուցներ: Մտառուչ ու շատ տալուորիչ էր բաժնի մասեր շեղօրէն զարգացում ու լոյսերով ողորկում Մայր Տաճարէն ներս, այդ տալուորութեան անմասն չէին մնար նոյն իսկ օտար հրաւիրեալներ: Թափօրեակնք իրենց տեղերը կը գրաւեն, Ս. Տաճարի դասէն ներս: Մուտքի սաղմոսէն յետոյ դպիրներ կ'եղանակեն «Էջմիածինն ի Հօր» շարականը որուն ընթացին անգամ մը եւս կը սկսին լողանալ Մայրավանքի բոլոր զանգերն ու կոչնակները, մինչ Տեղապան Սրբազանը, ոսկեօղբու վառ ի ձեռին կը կատարէ խնկարկութիւնը: Ապա Տ. Տ. Սերովբէ եւ Հայրիկ վարդապետներէն եւ Պր. Նորայր Աստուծոյն հայրէն, արաքերէն եւ անդիներէն լեզուներով կը կարգադուր Ս. Վարդանանց նահատակութեան պատմութիւնը, միջանկեալ շարականներու ներդաշնակ երգեցողութեամբ: «Նորահաւ» շարականով եւ Գեր. Տեղապան Ս. Հօր աղօթքով կը փակուի աւելի քան մէկ ժամուայս եկեղեցական հանգիստութիւնը, որմէ յետոյ, նախագահութեամբ Գեր. Տեղապան Ս. Հօր՝ Միաբանութիւնը կը բարձրանայ Պատրիարքարան, իրենց կը հետեւին հայ քեօտար բոլոր հրաւիրեալներ: Պատրիարքարանի մեծ դահլիճը սա պահուն իր շքեղութեամբ կը մըցի Մայր Տաճարի շեղութեան հետ, ու բիւրեղեայ ջահերու եւ ելեֆանտական բազմաթիւ լոյսերու զեղումին տակ կը սկսի Հանգիստութեան Բ. մասը: Բոլոր հիւրերը կը պատուուին քեյով ու նոյն սեղանով, ամէն ինչ կարգադրուած այնքան վայելչութեամբ որ մինչեւ ուշ տեսն պատրիարքարանն ու շրջափակը կը մնային հրաւիրեալներով լեցուն: Օրերով բոլոր օտար հրաւիրեալներու մէջ խօսքի նիւթ էր վարդանանց մեր հանգեթը:

Հոս կը փակուին Վարդանանց 1500-ամեակի Յոբելինական հանգիստութիւնները: Ունինք խորունկ գոհունակութիւն, անոր համար որ նուազեմի Հայոց Պատրիարքութիւնը, հակառակ իր տեսնական ու բաղաժանան շատ անցաւ պայմաններուն, կրցաւ պէտք եղած մեծ վայելչութեամբ փառաւորել դարադարձը մեր անմահանուն մեծ սուրբե-

րուն, գերազանցելու չափ նոյնիսկ այս առիթի զաղուրանայութեան բոլոր հանգիստութիւնները: Գոհունակութիւնը ունինք այս տեսնականութեանց ամբողջ ընթացին որ ոչ միայն նուազեմիականութիւնը ունեցաւ խանդավառութեան եւ հոգեւոր ապրումի օրեր, այլեւ լուազոյն նիգերով Ս. Քաղաքին միջազգային շրջանակներու լայն ուշադրութեան բերուցաւ մեր ազգային ու եկեղեցական պատմութեան շեղազոյն էջերէն մին:

Կ'աղօթենք որ Տեր Ս. Վարդանանց նահատակներուն աղօթքով զօրացնէ ու բարգաւաճէ Հայց. Առաքելական Մայրենի եկեղեցին ու Մեր Հայրենիքը, ու առաջանէ աշխարհաւած մեր ժողովուրդի բոլոր զանգուածներէն ներս համեմատութեան ու սիրոյ ոգին:

Այս առիթի չենք ուզեր յիշատակութեան դուռն ձգել Ս. Վարդանանց 1500-ամեակի տեսնականութեան առիթով կարգ մը ժողովրդային հանգիստութիւններ որոնք կազմուած են Ս. Քաղաքի երիտասարդութեան կողմէ: Նրեք միութիւններ, — (Ս. Թարգմանչաց Շրջանաւարտի Միութիւն, Զ. Ե. Միութիւն եւ Զ. Մ. Ը. Միութիւն) հետեւեալ տարիներ կազմուածներ ու յիշատակի հանգիստութիւններ որոնց կը նախագահէր Գեր. Տեղապան Սրբազանը, ու ներկայ էին Ս. Արքեպիսկոպոս վարդապետ հայրերը ու ժողովուրդը:

Ս. ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ 1500-ԱՄԵԱԿԻ

ՏՆՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄՄԱՆԻ ՄԷՋ

28 Փետր. Հինգշաբթի, Ս. Վարդանանց տօնին օրը, Ամմանի Ս. Աստուածածին Մատուռին մէջ կը մատուցուի հանգիստաւոր Ս. Պատարագ, ի ներկայութեան ժողովուրդի հոծ բազմութեան:

Կը պատարագէ տեղոյն Հոգեւոր Հովիւր՝ Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեան: Հոգ. Հայրսուրբը կը բարոյէ բնաբան ունեցաւ Առաքել Գ. զլ. Յրդ համարը, «Յաշտ անգղամաց բուցան քե նոքա մեռան բայց ի խաղաղութեան են...»:

Յետ Ս. Պատարագի, եկեղեցւոյ արանին մէջ տեղի կ'ունենայ հանգիստութիւն մը. կը բանախօսեն Հոգ. Տեսուչն ու ուսուցչական կազմի անդամները. կ'ըլլան նաեւ մեներգներ եւ արտասանութիւններ տեղոյն Ս. Արքեպիսկոպոս վարժարանի սաներուն կողմէ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

British Consulate General

Jerusalem .

18th February 1952

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

Your Eminence

Նոր Տարւոյ և Ս. Եննդեան առթիւ Ս. Էջմիածնէն ստացուած է հետեւեալ հեռագիրը:

Գեր. Տ. Եղիշէ Ս. Արք. Տէրտէրեան

Տեղապան Առաք. Ս. Արքային

Երուսաղէմ

Նոր Տարւոյ եւ Ս. Եննդեան տօնին առթիւ կը դրկենք մեր շնորհաւորութիւնները, բարեմաղրութիւններն ու Հայրագեական օրհնութիւնները Ձեզի, Միաբանութեան եւ մեր սիրեցեալ հօտին:

ԳԵՈՐԳ Զ.

Կարողիկոս Ամենայն Հայոց

3 Յունուար 1952

Ս. Էջմիածին — Հայաստան

Անդրիոյ վեհ. ձորձ Զ. Թագաւորի մահուան առթիւ, ի պատասխան Պատրիարքարանի ցաւակցական զիրերուն ստացուած են հետեւեալ զրաւթիւնները, Գէորգիւրի Գեր. Արքեպիսկոպոսէն և տեղւոյս Անդրիական Հիւպատոսարանէն:

Lambeth Palace, S. E. 1

18th February 1952

Beloved Brother in Christ,

Your message of condolence on the death of the late King George VI has been received with deep appreciation.

I have informed the Queen of the receipt of the message and by her command I am to express her gratitude for it.

Please accept my own gratitude and that of the Church of England for your sympathy and prayers in the bereavement which we have all suffered.

Your sincere and loving brother in Christ,

GEOFFREY

Archbishop of Canterbury,

Primate of All England and Metropolitan.

His Grace the Locum Tenens of

The Armenian Patriarchate of Jerusalem.

Եզրպոստի զահաժառանգի ծննդեան առթիւ, Գեր. Տեղապան Ս. Նոր հեռագրին ի պատասխան ստացուած է հետեւեալ հեռագիրը, եզրպոստի արքունի պալատէն:

Գեր. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպ. Տէրտէրեան

Պատրիարքական Տեղապան

Առաք. Ս. Արքային Հայոց

Երուսաղէմ

Զգացուած Ձեր օրագին շնորհաւորութիւններէն, Նորին Բարձրութիւն զահաժառանգ իւլիան Ամէն Գուշի եղանիկ ծննդեան առթիւ, Նորին Վեհափառութիւն իմ Թագաւոր Տիրոջ հրահանգով՝ Ձեզի կը փոխանցեմ իմ ջերմ շնորհակալութիւնները:

ՄԵՄ ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ

15 Փետր. 1952

Գափիթ

Նորին Վեհափառութիւն Թալալ Ա. Թագաւոր
Ամման

Ձեր Վեհափառութեան ծննդեան բարեբասիկ տա-
րեդարին առթիւ մենք, Ս. Յակոբեանց միաբանութիւնը
եւ Յորդանանի համայն հայ զաւոյրը, Ձեր Վեհափա-
ռութեան կը ներկայացնենք մեր յարգալից շնորհաւորա-
քիւններ եւ ջերմ մաղաւմներ :

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

Տեղապան Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան
26 Փետրուար 1952

Պատրիարքական Տեղապան Հայոց

Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպիսկոպոս Տերտերեան
Երուսաղէմ

Շնորհակալ ենք Ձեր գեղեցիկ օրհնութիւններուն եւ
ազնիւ մաղաւմներուն համար :

ԹԱԼԱԼ Ա.

Ամման, 28 Փետրուար 1952

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ա Կ Ա Ն Ք - Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Ք

● Կիր. 3 Փետր. — Ս. Պատարագը մատուց-
ուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի Բ. Գողթթայի
վերնամասրան մէջ: Պատարագեց Հոգ. Տ. Միւ-
սոն Վրդ. Կրճիկեան:

● Կիր. 10 Փետր. — Բարեկ. Առաջաւորի պա-
հնգ. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբ-
եանց Մայր Տաճարին մէջ: Պատարագեց Հոգ. Տ.
Յարութիւն Վրդ. Մուշեան: Քարոզեց Գեր. Տ.
Սուրէն Ս. Եպս. Քէմհանեան: Իր քարոզի ըն-
թացքին անդրադառնալով նաեւ Ս. Էջմիածնի
նորոգ հանգուցեալ միաբան Տ. Ռուբէն Ս. Արք.
Դրամբեանի կեանքին ու գործունէութեան: Յետ
Ս. Պատարագի կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան
պաշտամունք հանգուցեալ Ռուբէն Արք.ի հոգւոյն
ի հանգիստ:

● Ուր. 15 Փետր. — Երեկոյեան ժամերգու-
թիւնն ու վաղուան տօնին նախատեսակը պաշ-
տուեցան Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ,
նախագահութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպիսկ.
Քէմհանեանի:

● Շբ. 16 Փետր. — Ս. Սարգսի զօրավարին.
Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց

Մայր Տաճարի Ս. Սարգսի մատրան մէջ: Պատա-
րագեց Հոգ. Տ. Ջաւէն Արք. Չինչինեան: Յետ Ս.
Պատարագի կատարուեցաւ հոգեհանգստեան հան-
դիսաւոր արարողութիւն Ս. Արաքիս մեծանուն բարեւոր
Վսեմ. Գալուստ Պէյ Կիւլպէնկեանի ծնողաց Սարգսի եւ
Տիրուհոյ հոգւոյն ի հանգիստ:

● Դչ. 26 Փետր. — Երեկոյեան ժամերգու-
թիւնն ու Տեառնընդառաջի հանդիսաւոր նախա-
տեսակը պաշտուեցան Ս. Յակոբեանց Մայր Տա-
ճարին մէջ, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն
Ս. Եպս. Քէմհանեանի: Իրիկնաղէմին ու գիշերը
վառքի եւ Հայոց քաղաքամասի թաղերուն մէջ
կը վառէր Տեառնընդառաջի աւանդական կրակը:
Դիշերասկիզբին Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին
մէջ կատարուեցաւ հանդիսաւոր «Եկեցե՛ք» եւ
«Հա՛ւում»:

● Դչ. 27 Փետր. — Տօն Քառասներորդ Գալլու-
սեան Տեառն. Հանդիսաւոր ու բազմաձայն երգե-
ցողութեամբ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս.
Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Պատարագեց
եւ քարոզեց Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպս. Քէմհանե-
ան: քարոզի ընթացքին յանձնաւորվ «Ժողովուրդ
որ նստէր ի խաւարի ետեւ լոյս մեծ», Ս. Գրա-
կան համարը:

● Ուր. 29 Փետր. — Ս. Պատարագը մատուց-
ուեցաւ ըստ ընկալեալ սովորութեան, Ուղղա-
փառ Ասորւոց Ս. Մարկոս եկեղեցւոյն մէջ: Պա-
տարագեց Հոգ. Տ. Յարութիւն Վրդ. Մուշեան:
Քարոզեց Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արքահա-
մեան: Յետ Ս. Պատարագի Միաբանութիւնը հիւ-
րասիրուեցաւ Ասորւոց հոգ. Տեսչին կողմէ:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Շբ. 2 Փետր. — Կ. ա. ժամը 10.30ին.
Christ Church-ի երէցը, Canon Jones, եւ Mr. Rawson,
այցելեցին Գեր. Տեղապան Ս. Հօր:

● Եչ. 7 Փետր. — Կ. Ա. ժամը 10ին, Գեր.
Տեղապան Ս. Հայրը ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ.
Տ. Հայկազուն եւ Հայրիկ վարդապետներու եւ
Տիար Կարպիս Հինդլեանի, ցաւակցական այցե-
լութիւն տուաւ տեղւոյն Բրիտանական Ընդհա-
նուր Հիւպատոսին՝ Ն. Վ. Ճօրն Զ. Անգլիոյ Թա-
գաւորին դառնաղէտ մահուան առթիւ:

● Ուր. 15 Փետր. — Ճիշդ կէսօրին, Գեր. Տե-
ղապան Ս. Հայրը ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Տ.
Սերովբէ եւ Հայրիկ վարդապետներու, ներկայ
գտնուեցաւ Անկիլիքան եկեղեցւոյ մէջ մատուց-
ուած մասնաւոր հոգեհանգստեան պաշտօնին:
Անգլիոյ հանգուցեալ Թագաւոր Դէորզ Զ. ի մահ-
ուան առթիւ, եւ այս առթիւ կարգաց Հայրերէն
լեզուով հանգստեան աղօթք:

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem
Editor - Father Hagop Vartanian, Armenian Convent, Jerusalem.
Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

1952-Ի «ՍԻՈՆ» ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

Երուսաղեմէն

Գեր. Տ. Նորայր Ս. Եսայ. Պողարեան՝
 Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արրահամեան՝
 Հոգ. Տ. Սերոփէ Վրդ. Մանուկեան՝
 Հոգ. Տ. Միսոն Վրդ. Կրճիկեան՝

Հոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան՝
 Հոգ. Տ. Մաշտոց Արդ. Բարխուսեան՝
 Բար. Տիր. Սիմոն Արկ. Սվաճեան՝
 Միաբան Ռաֆայէլ Ծէնապեան՝

Տիար Գալոր Թադւորեան՝
 Տիար Մուրատ Մանուկեան՝
 Տիար Կարապետ Անդրէասեան՝
 Տիար Նորայր Արսէնեան՝

Ամմանէն

Տիար Վահէ Ղազարեան՝

Լարնափայէն

Արժ. Տ. Վարդան Քչնյ. Աւագեան՝

Պէյրուքէն

Տիար Կարապետ Քաջախեան՝

Ամերիկայէն

Գեր. Տ. Տիրան Ս. Արքեպս. Ներսոյեան՝
 Հոգ. Տ. Աստղիկ Վրդ. Ղազարեան
 (Լօս Անճեղօս)՝
 Հոգ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան՝
 Օր. Խ. Սարգիսեան (Ֆրէզնօ)՝

Տիար Հարօլտ Աղամեանին (Տօրքէսթըր)՝
 Տիար Հայկ Օհանէսեանին (Գահիրէ)՝
 Տիար Ա. Սարգիսեանին (Ֆրէզնօ)՝
 Տիար Օ. Վարժապետեանին (Մարսիլիա)՝
 Տիկ. Նուարդ Կրճիկեանին (Պոլիս)՝
 Տիար Ս. Եէնիգօմէշեանին (Պէյրուք)՝
 Արժ. Տ. Գ. Քչ. Գերմանիկեանին (Հալէպ)՝
 Տիար Թորոս Սվաճեանին (Պոլիս)՝
 Տիար Հայկ Հէքիմպաշեանին (Պոլիս)՝
 Տիրացու Նուպար Շապճեանին (Պոլիս)՝
 Տիար Ն. Առաքելեանին (Աղեքսանդրիա)՝
 Տիար Մ. Գալպեանին (Լոնտոն)՝
 Տիար Գ. Քաջազնին (Գանատա)՝
 Արժ. Տ. Վարդան Քչ. Ասատուրեանին
 (Ատիս Ապէպա)՝

Տիար Պ. Քէշիշեանին (Նիւ Եորք)՝

Տիար Տիգրան Պազալեանին (Նիւ Ճըքսի)՝

Տիար Գալոր Քաջախեանին (Ամերիկա)՝

Տիար Գէորգ Ներսոյեանին (Հալէպ)՝
 Տիար Վ. Ալթունեանին (Բասաթէնա,
 Գալիֆօրնիա)՝
 Տիար Անդրանիկ Մանուկեանին (Պաղատա)՝
 Ֆրէզնոյի Հանրային Մատենադարանին՝
 Ֆրէզնոյի Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ
 Մատենադարանին՝
 Տիար Մ. Գարրիէլեանին (Սան Ֆրանչիսկօ)՝

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ «ՍԻՈՆ» Ի

Սան Սալլասորէն Տիար Էլիաս Պահիա «վասն բարգաւաճման ՍԻՈՆ-ի»
 Կը նուիրէ Ֆ. Տ. 3.250 Քիլո:

Կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնները ազնիւ նուիրատուն:

Վարչութիւն «ՍԻՈՆ» Ամսագրի

**«ԱՌՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՈՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻՆԱԼ,
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

**ԿԱԹՆԱՂԲԻՒՐ. — Ա. Մաս. — Մանկավարժական Քերական-Ընթերցարան Հայ
Ու Լատիներէն Տառերով: Հրատարակիչ Յովհ. Մամասեան (նուիրատու): Էջ 137: —
ՆՈՐ ԲԱՌԱՐԱՆ. — Բ. Մաս. — Հայերէն-Անգլիերէն, Ի. Ա. Երան: Հրատարակիչ Յովհ.
Մամասեան: Էջ 186: Վենետիկ. Ս. Ղազար, 1949:**

ՊԱՅԲԱՐ, Նոր Տարւոյ Բացառիկ: 1951: Նուէր «Պայքար»էն: Էջ 255:

**THE DOCTRINE OF THE ATONEMENT, Leonard Hodgson D. D. (Regius Prof. of
Divinity in the University of Oxford). Printed in Great Britain by the Camelot Press Ltd.
London & Southampton. 1950. London, Nisbet & Co. Ltd., 1951. 159 pages.**

**ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷՋԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒ ԳՐԱԿԱՆ 60-ամեայ ԳՈՐԾՈՒ-
ՆԷՈՒԹԻՒՆԸ: ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ ԻՐ 60-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻՔՈՎ (1891-1951): Փարիզ, տպ.
«Լը-Սուէյ», 1951, էջ 261, (2 օրինակ): Նուէր Զարուհի Պահրիէն:**

**ՀԱՅՐԵՆԻ ԵՐԿԻՐ — Նուէր 28-րդ տարելիցին առթիւ — 1948: (Սպաներէն Յա-
ւելուածով): Պուէնոս Այրէս, տպ. ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼ-Ի, 1948, էջ 216: Նուէր «ԼՐԱԲԵՐ»էն:
ԿԵՆԵՔԻ ԶՍԻԵՇՏԸ (Ինչպէս Կապրիիս Ամերիկայի Մէջ) — Կարապետ Էօքսիդ-
եան (նուիրատու): Նիւ Եորք, տպ. ԵՓՐԱՏ, 1947, էջ 203: (2 օրինակ):**

**ՍՐՏԻ ՊԱՀԵՐ (1919-1939) — Վերժին Հաճընլեան (Անահիտ) (նուիրատու): Իս-
թանպուլ, «Մշակոյթ» Գրատուն, 1951, էջ 141:**

**ՏԷՎՐԻՇԻՆ ՔԷՕՇԿԻՒՐԸ — Տէվրիշ (Գրիգոր Ա. Կէօճիլեան) (նուիրատու): Պոս-
թըն, տպ. «Հայրենիք» 1930, էջ 307:**

**ԺԱՅՈՒՆԵՐՈՒ ԺԱՌԱՆԿԸ — Ա. Հատոր — Տէվրիշ (նուիրատու): Սէյնթ Փօլ, Մին-
նեսօդա, «Տէվրիշ» տպարան, 1947, էջ 363:**

**MURMURS OF THE MUSE — K. Devrish (donor). St. Paul, Devrish Press, 1949. 59 p.
ՅԵՂԻՆ ԶՍՆԸ — Արամ Հայկազ (նուիրատու): Նիւ Եորք, տպ. «Հայրենիք»,
1949, էջ 187: (2 օրինակ):**

**ԹՈՒՂԹ ՀԵՐՔՐՈՒՆ ԹԷ ԵՂԾՈՒՄԸ ԾՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ — Պետրոս Պարենտեան:
Պէյրուի, Հայ Կաթողիկէ Տպ., 1951, էջ 142: Նուէր Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանէն:**

**ՀԱՅ ՀԱՌԱՍԱՅԵԱԼԸ ԵՒ ԴԵՐԵՆԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: Պէյրուի, Հայ Կաթողիկէ Տպ.,
1951, էջ 28: Նուէր Լիբանանի Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանէն:**

**Երեք Մեներգներ, դաշնակի ընկերակցութեամբ: Երաժշտ. Ն. Գալանդէրեանի:
Խօսք ԴԵՒ-Ի (Մ. Ղարաբէկեան) (նուիրատու)**

Ա) ԾՈՎԱՓԻՆ: Թէհրան, 1942:

Բ) ԿԱՊՈՅՏ ԱՂՋԻԿ: 1942:

Գ) ԱՓՍՈՍԱՆՔ: Թէհրան, 1948:

**ՈՒՂԱԳՐԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵՋՈՒԻ — 4րդ տպագրութիւն: Արտաշէս
Աբեղեան (նուիրատու): Շտուտգարտ (Գերմանիա), տպ. «Մաշտոց», 1947, էջ 260:**

**ԴՈՒՔ ԻՄ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՍ ԷՔ — Յրէնք Ս. Լօպատին: Հայացուց Հ. Յ. Համբար-
ձումեան (նուիրատու): Գահիրէ, տպ. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ, 1949, էջ 221:**

**ՇԱՄԻՐԱՄ — Թատերաքերթուած 5 Արարուածով: Ա. Սեմա (Գեղամ Աթմաճեան):
Փարիզ, տպ. «Թէմբուլ», 1938, էջ 52: Նուէր Մարի Աթմաճեանէ:**

**ԱՐՑՈՒՆՔԸ — Ողբերգախաղ 3 Արարուածով (Հայկական տեղահանութեան 20
-ամեակին առթիւ): Միսսք Խ. Նուպարեան, Ա. Սեմայի յառաջաբանով: Փարիզ, 1936,
էջ 43: Նուէր Մարի Աթմաճեանէ:**

**ՊԱՐՈՆ ԿԱԼՈՒՆԻ Երգիծախաղ Մէկ Արարուածով: Ա. Սեմա: Փարիզ, տպ.
«Թէմբուլ», 1938, էջ 33: Նուէր Մարի Աթմաճեանէ: (3 օրինակ):**

**ՈՂՋ ՄԸ ՄԵՌԵԱԼՆԵՐՈՒ ՄԷՋ — Բըտեարտ Քիփիլինկ — Թարգմանեց Ա. Սեմա:
Փարիզ, 1937, էջ 32: Նուէր Մարի Աթմաճեանէ (2 օրինակ):**

(Շարունակելի)